

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Hláskosloví idiolektu mluvčí nejstarší generace na Náchodsku

Phonetics and Phonology of an Oldest Generation Speaker's Idiolect Living
in the Náchod Area

Vendula Hrnčířová

2024

Vedoucí práce: PhDr. Robert Dittmann, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu bakalářské práce PhDr. Robertu Dittmannovi, Ph.D., za jeho cenné rady a ochotu při vedení bakalářské práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. 7. 2024

Vendula Hrnčířová

ABSTRAKT

Bakalářská práce je příspěvkem k bádání v oblasti současného stavu hláskosloví v nářečí náchodského okrajového úseku, který patří do severovýchodočeské nářeční oblasti. Vlastní výzkum je zaměřen na zástupkyni nejstarší generace mluvčích. Cílem práce je zmapovat současný stav hláskosloví na příkladu idiolektu. Práce je rozdělena do dvou hlavních částí, a to na část teoretickou a praktickou. V teoretické části práce je představeno dosavadní bádání v oblasti severovýchodočeské nářeční skupiny s důrazem na náchodský okrajový úsek. Praktická část je zaměřena na vlastní výzkum, a to na hláskoslovnou analýzu přepsaných nahrávek získaných polořízeným rozhovorem s jednou informátorkou ve věku 84 let. V závěrečné části práce jsou tyto výsledky vlastního bádání porovnány s předchozím bádáním.

KLÍČOVÁ SLOVA

fonetika, fonologie, náchodský nářeční okrajový úsek, severovýchodočeská nářeční skupina

ABSTRACT

The bachelor's thesis contributes to the research in the field of current state of phonetics and phonology in the dialect of the fringe dialectal region of Náchod, which belongs to the North-Eastern Czech dialectal area. The research focuses on a representative of the oldest generation of speakers. The aim of the thesis is to explore the current state of phonetics and phonology as attested by an idiolect. The thesis is divided into two main parts, namely the theoretical and practical parts. In the former part, the thesis gives a summary of previous linguistic research in the North-Eastern Czech dialect group, with an emphasis put on the peripheral Náchod region. The latter part focuses on the research proper, specifically on phonetical and phonological analysis of transcribed recordings obtained by semi-structured interviews with one informant aged 84. In the concluding section of the thesis, our findings are compared with the previous research.

KEYWORDS

phonetics, phonology, Náchod dialectal fringe area, North-Eastern Czech dialect group

Obsah

1	Úvod	8
2	Severovýchodočeská nářeční podskupina	9
2.1	Stručný přehled dosavadního bádání o svč. skupině	9
2.1.1	Šembera (1864)	9
2.1.2	Havránek (1934)	10
2.1.3	Bělič (1972)	10
2.1.4	Lamprecht a kol. (1976)	11
2.1.5	Bachmannová (2007)	12
2.1.6	ČJA: Dodatky (2011)	13
2.1.7	Bachmannová (2017)	13
3	Charakteristika náchodského okrajového úseku	15
4	Vlastní výzkum	16
4.1	Metodologie výzkumu	16
4.2	Charakteristika zkoumané obce	17
4.3	Průběh výzkumu	17
4.4	Základní metadata o informátorce	19
4.5	Materiál a jeho zpracování	20
4.6	Zásady transkripce	20
5	Hláskoslovná analýza	22
5.1	Rysy společné nářečím a běžné mluvě v Čechách	23
5.1.1	Úžení <i>é > i</i>	23
5.1.2	Diftongizace <i>ý</i> v <i>ej</i>	24
5.1.3	Protetické <i>v-</i> před <i>o-</i>	25
5.1.4	Výslovnost <i>sh-</i> jako <i>sch-</i>	27

5.1.5	Zánik koncového <i>-l</i> v přičestí min. činném sg. mask.	28
5.1.6	Diftongizace <i>ú > ou</i> v iniciální pozici	28
5.2	Rysy přesahující středočeskou oblast a rysy společné středočeské a severovýchodočeské oblasti	28
5.2.1	Výslovnost <i>c, č</i> místo <i>s, š</i>	29
5.2.2	Zjednodušená skupina <i>tř-</i> za starší <i>stř-</i>	29
5.2.3	Diftongizace <i>í > ej</i> po <i>c, z, s</i>	30
5.2.4	Krácení.....	30
5.2.5	Dloužení kmenové samohlásky v tvarech substantiv, sloves a adverbíí	36
5.3	Rysy charakteristické pro oblast severovýchodočeskou a její úseky	37
5.3.1	Bilabiální <i>w</i> a jeho kontinuanty	37
5.3.2	Počáteční <i>i-/í-</i> místo <i>ji-/jí-</i> a <i>e-</i> místo <i>je-</i>	39
5.3.3	Depalatalizace ve skupinách <i>bě, pě, mě, vě</i>	39
5.3.4	Souhláskové skupiny <i>dn/dň, nn/ň</i>	39
5.3.5	Znělá výslovnost znělých souhlásek v postavení v absolutním konci slova.....	40
5.3.6	Zánik <i>h</i> v souhláskové skupině <i>hř</i>	41
5.3.7	Změna <i>-ct</i> v <i>-st</i> u číslovek typu <i>jedenáct</i>	41
5.3.8	Změny předložek	41
5.4	Rysy náhodského okrajového úseku.....	42
5.5	Další rysy.....	43
5.5.1	Záměna <i>g</i> za <i>k</i>	43
5.5.2	Stahování	43
5.5.3	Zjednodušování souhláskových skupin	44
5.6	Shrnutí hláskoslovné analýzy	45
5.6.1	Celočeské rysy	45

5.6.2	Rysy přesahující středočeskou oblast a rysy společné středočeské a severovýchodočeské oblasti	45
5.6.3	Rysy charakteristické pro oblast severovýchodočeskou a její úseky	46
5.6.4	Rysy náchodského okrajového úseku.....	47
6	Závěr.....	48
7	Seznam zkratk.....	49
8	Seznam použité literatury	50
	Seznam příloh.....	53
	Příloha 1: Ukázka transkribovaných nahrávek.....	54
	Příloha 2: Vzor informovaného souhlasu	64

1 Úvod

Naše bakalářská práce se zaměřuje na hláskosloví idiolektu mluvčí nejstarší generace na Náchodsku. Náchodský okrajový úsek představuje mikroregion, který se vyznačuje některými nářečními specifiky. Metodou, kterou jsme zvolili pro prozkoumání idiolektu, byla metoda polořízených rozhovorů s informátorkou. Rozhovory byly následně přepsány podle pravidel pro přepis dialektických promluv.

V práci nejdříve stručně představíme současný stav poznání o nářečí náchodského okrajového úseku, vyjmenujeme rysy severovýchodočeské nářeční podskupiny, do které tento okrajový úsek patří. Druhá část práce představuje vlastní výzkum, jeho metodologii, základní anonymizované informace o informátorce, zpracování dat a hlavní výsledky rozboru. Sběr dat cílil na přibližně 5 hodin audionahrávek, které byly následně přepsány.

Následovat bude samotná hláskoslovná analýza a interpretace získaných výsledků. Hláskoslovná data budou vyhodnocena ve třech rovinách: a) vybrané celočeské rysy, b) rysy severovýchodočeské nářeční podskupiny a c) rysy náchodského okrajového úseku. Jako metodologická opora pro práci bude sloužit publikace manželů Jančákových *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny* (2004).¹

Získané výsledky budou následně srovnány se zjištěními odborné literatury, zejména Českého jazykového atlasu.² Hláskoslovné analýzy bude zahrnovat také statistické údaje jednotlivých zjištěných rysů, strukturovaných do tabulek.

1 Jančáková – Jančák (2004).

2 ČJA 5 (2005).

2 Severovýchodočeská nářeční podskupina

Podle *Nového encyklopedického slovníku češtiny*³ je dialekt, jakožto označení pro tradiční teritoriální dialekt, „územně vymezený útvar národního jazyka, který je určen vztahem k jiným teritoriálním útvarům a k jazyku národnímu. Spolu se spisovným jazykem tvoří dialekt krajní póly na stratifikační ose jazyka. Ve vztahu ke svému protipólu, tj. ke spisovnému jazyku je dialekt definován jako útvar se svébytnou strukturou a jednolitou tuhou normou, omezený na mluvenou neveřejnou (soukromou) spontánní komunikaci.“⁴

Česká nářečí v užším smyslu se dnes dělí na tři velké podskupiny: jihozápadočeskou, středočeskou a severovýchodočeskou. Přejímový pás mezi Čechami a Moravou tvoří tzv. česko-moravská podskupina.

2.1 Stručný přehled dosavadního bádání o svč. skupině

V této kapitole bude velmi stručně představen vývoj výsledků bádání předních českých dialektologů v oblasti svč. nářeční podskupiny.

2.1.1 Šembera (1864)

Jednou z prvních prací, která se systematicky věnuje popisu dialektů, včetně oblasti severovýchodočeské, je práce **Aloise Vojtěcha Šembery** *Základové dialektologie československé* (1864).⁵ Šembera pracuje s pojmy nářečí, podřečí a různorečí, česká nářečí (v Čechách) dělí na tři podřečí: západní, střední a východní. Východní podřečí Šembera definuje jako celistvé a rozlišuje pouze jedno různorečí, konkrétně krkonošské. Mezi charakteristické rysy východního podřečí Šembera řadí výslovnost *v* po samohláskách a na konci slabiky jako *u* (např. *kauka, prauda, d'euuče, stouka); intervokalicovou změnu *v > j* (např. *šeucoj, otcoj, pojodat), I sg. f. -*ej* (např. *šel s mastej, uhodil ho pjestej), avšak v abstraktních jménech se tato změna neuplatňuje (*s bolestí, s dichtívostí), zakončení -*ej* ve 3. os. pl. (např. *kauky letej nad vježej, voňi nosej), elizi *í* po *j* (např. *volaj, hraj, krajc chleba), krácení *í* v koncovkách (např. *štešti, s pomoci, kostelňik, chod'*ime*), ztrátu jotace po retnicích*******

³ <https://www.czechency.org/slovník/DIALEKT> [cit. 20. 7. 2024]

⁴ <https://www.czechency.org/slovník/DIALEKT> [cit. 20. 7. 2024]

⁵ Šembera (1864).

(např. *pro pet ran, bežet, dve*); disimilaci *nn > dn* (např. *vadna* ‚vanna‘, *padna* ‚panna‘, *povidnost* ‚povinnost‘) ad. Dále Šembera uvádí řadu změn v proudu řeči (záměny retnic *b* a *m*, např. *písební* ‚písemný‘), reflexů odlišných kvantitativních poměrů (*chvíj* ‚chvojí‘, *kútě* ‚kotě‘), analogických změn (*hlebka* ‚hloubka‘, *hliboký* ‚hluboký‘) aj. Autor také vyčleňuje „zvláštní slova“ typická pro jednotlivé oblasti. Pro Náchodsko zmiňuje slova *mlad’i se* (mračí se) a *routi, ruje* (‚rváti, rve‘).⁶

2.1.2 Havránek (1934)

Česká dialektologie se ve druhé polovině 19. stol. a na začátku 20. stol. začala prudce rozvíjet. Ucelený moderní popis českých nářečí v širším smyslu však podal až **Bohuslav Havránek** v *Nářečích českých* (1934).⁷ V rámci českých nářečí (v užším smyslu) vymezuje severovýchodní skupinu, v rámci níž dále vyčleňuje okrajový pás skupiny severovýchodní. Ten zahrnuje Ještědsko, Podkrkonoší, Třebovsko a námi zkoumané Náchodsko.⁸

2.1.3 Bělič (1972)

Mezi klíčové práce české dialektologie patří dílo **Jaromíra Běliče** *Nástin české dialektologie* (1972).⁹ Svč. nářeční oblast zahrnuje do nářeční skupiny české v užším slova smyslu, v rámci které rozlišuje další tři podskupiny (středočeskou, jihozápadočeskou a jihovýchodočeskou neboli českomoravskou).¹⁰ Bělič zmiňuje, že nářeční charakteristiky severovýchodočeské oblasti se drží nejpevněji a nejvíc jsou patrné na jejích okrajích, kde se zachovaly nejdéle. Mezi hláskové nářeční rysy, sdílené téměř všemi podskupinami svč. nářeční oblasti řadí:

- výslovnost *u* místo *v/f* na konci zavřených slabik (např. *mrkeu, prauda*);
- dvojhláska *ej* nahrazuje dřívější *y < í* po ostrých sykavkách (např. *cejtít, sejtko, vozejk*);
- koncovka *-ej* se vyskytuje po všech souhláskách v 7. p. sg. měkkých typů ženských podstatných jmen (např. *ružej, dlaněj*);

⁶ Šembera (1864, s. 24-29).

⁷ Havránek (1934).

⁸ Havránek (1934).

⁹ Bělič (1972).

¹⁰ Bělič (1972, s. 11).

- ve slovesných tvarech 3. os. pl. se uplatňují zakončení *-ou, -ej, -aj* namísto *-ejí, -ají /-eji, -aji* (např. *nesou, kupujou, prosej, volaj*).

Dále identifikuje rysy, které jsou specifické pouze pro určité úseky, přičemž zmiňuje i námi zkoumaný náchodský výběžek (viz níže).

2.1.4 Lamprecht a kol. (1976)

V práci *České nářeční texty* (1976)¹¹ charakterizují **Arnošt Lamprecht a kol.** svč. nářečí jako „*navazující plynule na sousední oblast středočeskou, zaujímající zhruba území Boleslavská, Nymburská, Chrudimská, Jičínská, Hradecká a při okrajových jádrech pak Semilská, Náchodská, Rychnovská a Litomyšlská.*“¹² Mezi základní nářeční rysy společné celé této oblasti řadí:

- přítomnost zbytků obouřetné výslovnosti souhlásky *v* na konci zavřených slabik, přičemž blíže ke středu Čech se objevují pouze v lexikalizovaných zbytcích polosamohláskového *u* (např. *dřiu, zrouna*) a na okrajích i mezi samohláskami (např. *wiprawowal*);
- výskyt *-ej* v Isg. f. měkké deklinace (např. *neďelej, prácej, vobručeje, Marušeje*);
- výskyt *-oj* v DLsg. m., ojedinele i neuter (např. *strejcoj, Petroj, starostoj, prasátkoj*);
- zakončení 3. os. pl. 4. tř. *-ej* (např. *dójeje, sázeje*).

Mezi další společné znaky pro svč. nářečí, které jsou často společné s přilehlou středočeskou oblastí, řadí:

- vyrovnání NApl. m. a., např. *já sem hoši nechtěla*;
- krácení *í* a *ú*, zejména ve slovotvorných příponách a koncovkách (např. *košik, rohlik, komin, staveňi, polinko; holubu, klukum, polim*);
- dloužení kmenové samohlásky *u* dvojslabičných podstatných jmen (např. *pěři, zěli*) a sloves (např. *séd'et, léžet, dójeje, bóli*);
- charakteristické tvary osobních a rodinných jmen, např. *Pepik Mařejcu, Franta Šolcu* a 3. p. rodinných jmen na *-om* (*Čihákom*).

¹¹ Lamprecht a kol. (1976).

¹² Lamprecht a kol. (1976, s. 88).

Lamprecht a kol. dále identifikují charakteristické rysy okrajových úseků, které se vyskytují méně často a typicky pouze v archaických nářečních oblastech:

- zjednodušené skupiny souhlásek v případech jako *dje, kjet, sjet* a zdvojení souhlásky *n* (např. *soukennej*), které se často dále disimiluje v *dn* (např. *soukednej, dřevjednej*), naopak etymologické *dn > nn > n* (např. *žánej, honej, zeňik*);
- výskyt předložky *v/w* před souhláskami v podobě *h* nebo *ch* (např. *h rokli, ch Praze*);
- nadměrná progresivní asimilace (např. *s chudbou, jak chospodář*);
- ojedinělé stopy po *l* (např. *uže, vihořau, šeu*) – pouze na Náchodsku bývá toto *l* občas zachováno (např. *bilo, poplatki, převád'el*);
- ze starých délek jsou ojediněle zachovány, hlavně v Podkrkonoší a v Kladsku, délky samohlásek ve dvojslabičných slovech (např. *kúsa, rúsa, tíle*);
- tvary 3. p. pl. příd. jmen a jmen rodinných na *-em* (např. *malem, Nesvarbovem*);
- v 7. p. m. subst. se objevují tvary typu starosta zakončené na *-em* (např. *přecedem, Frantem*), které jsou rovněž známé na střední Moravě.

2.1.5 Bachmannová (2007)

Studie **Jarmily Bachmannové** (2007)¹³ se opírá o materiál korespondenční ankety ÚJČ z 50. let minulého století a uvádí charakteristiku nářečních okrajových úseků. Bachmannová zdůrazňuje, že charakteristické rysy severovýchodočeské nářeční oblasti se nejvíce vrství na okrajích tradičního českého území. Představuje 14 jevů zkoumaných v rámci ankety a charakteristických pro celý okrajový pás svč. nářeční oblasti. Mezi ustupující jevy okrajových úseků, jež zasahují podkrkonošský a podještědský úsek a pokračují i do náchodského, se řadí reflex tvrdého *l* v lexikalizované podobě *vžice (lžice)*, analogickou délku ve slově *pítka (pětka)* a tytéž délky v číslovkách *šístej, sídmej, vúsmej* na Náchodsku a v Kladsku, podobu s délkou kmenové samohlásky v min. přičestí *síkli (sekali)*, výslovnost slabičného *l* s průvodním *e*-ovým vokálem, dnes již pouze v lexikalizované podobě *misel* (zachyceno roztroušeně na širším Náchodsku), dále na Náchodsko s menší intenzitou přesahuje typ *křičal, jennou, tem dobrem a pet*.

¹³ Bachmannová (2007).

Druhou významnou složkou diferenčních znaků svč. okrajových úseků (zvláště pak úseků východních) jsou přesahy jevů moravských kam patří podoba *dúle*, *díšť* (‘děšť’), 2. os. pl. imperativů typu *pošlite*, složené skloňování adjektiva v pasivní konstrukci *je/máme zametení* a konečně GDLsg. adjektiv *tej dobrej*.

2.1.6 ČJA: Dodatky (2011)

Rysy typické pro severovýchodočeská nářečí jsou shrnuty v Dodatcích *Českého jazykového atlasu*.¹⁴ Kolektiv autorů ČJA z nich uvádí kromě DLsg. m. *-oj*, Isg. *-ej*, zakončení *-ej/-aj* ve 3. pl. sloves a zbytků bilabiálního *w* nebo neslabičného *ɥ* na konci zavřených slabik také zjednodušení skupiny *hř > ř* (např. *říbeček*) a neasimilované použití předložky *s* před jedinečnými souhláskami a před *v* (např. *s manželkou*, *s rachotem*, *s vozem*). Mezi další nářeční znaky, které mají různý územní rozsah a některé z nich překračují hranice svč. oblasti, patří krácení vysokých vokálů (*četník*) a dloužení středových vokálů v přízvučné slabice (např. *vjěřila*, *stóji*, *hóřelo*), znělá výslovnost koncových souhlásek doprovázená polosamohláskou, asimilace souhláskových skupin *dn > nn > n* a *dň > ňň > ň* (např. *jennou*, *nan náma*, *žánej*, *souseňni*, *woň nákejch židu*), znělostní asimilace typu *zas mňel*, *pes nežere*, *u nás ve ůsi* a zánik předložky *v* (např. *tadi Bistrím*).¹⁵

2.1.7 Bachmannová (2017)

*Nový encyklopedický slovník češtiny*¹⁶ zmiňuje severovýchodočeskou nářeční podskupinu v hesle Česká nářeční skupina (autorkou hesla je **Jarmila Bachmannová**).¹⁷ Mezi příznačné nářeční rysy severovýchodočeské nářeční podskupiny řadí: výslovnost hlásky *v* jako polosamohlásky *ɥ* na konci zavřených slabik (např. *koneɥ*, *rouně*, *do ůsi*) a jako obouretného *w* v pozici před samohláskou (např. *taková rána*, *diš wodešel*), koncovku DLsg. m. a. *-oj* (*k tátoj*) a Isg. f. měkkého typu *-ej* (*s radostěj*), zachování výslovnosti předložky *s* před jedinečnými souhláskami a ve vokalizované podobě (např. *s maminkou*, *s Lídou*, *se sestrou*), Dsg. *mňe* (*dal mňe to*), zakončení 3. pl. *-aj/-ej* u sloves 4. a 5. třídy (*voňi prosej*, *trpjej*, *sázej*, *d'elaj*). Mezi rysy společné pro svč. i střč. oblast řadí Isg. vzoru *předseda* na *-em* (např.

¹⁴ ČJA, Dodatky (2011).

¹⁵ ČJA, Dodatky (2011, s. 344-345).

¹⁶ <https://www.czechency.org/slovník> [cit. 20. 7. 2024]

¹⁷ https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ_NÁŘEČNÍ_SKUPINA [cit. 20. 7. 2024]

s *tátem*), dloužení kořenné samohlásky u dvojslabičných substantiv (např. *pěři, póle, pivo*) a ve slovesných tvarech (např. *ležet, hóri*) a krácení vysokých vokálů v koncovkách a slovtvorných příponách (např. *rohlik, pjet stromu*), tvar Npl. m. a. ve funkci akuzativu (např. *chitali pstruzi*), 2. os. sg. slovesa *být* ve funkci spony tvar *seš* (např. *to seš kalej*), jako osobní morf ve složených formách min. času *-s* (např. *dals mu to*). Dále Bachmannová rozlišuje rysy, které jsou naopak typické pouze pro východní část severovýchodočeské oblasti, mezi něž patří např. koncovka *-ej* v GDLsg. f. adj. a rodových zájmen a zachovaná znělost koncových souhlásek (např. *hlada, ted'a, duba*).

Autorka také popisuje rysy, které jsou typické pouze pro menší území a pro okrajové úseky svč. nářeční podoblasti. Mezi nimi jmenuje: změnu *dn > nn > n* a s tím související výslovnost zdvojených hlásek *nn* (např. *panna*), nadměrnou délku samohlásky u dvojslabičných substantiv (např. *cira, zejma*), zánik hlásky *v* ve skupině *vje* (např. *dje, sjet, Kjeta*), progresivní asimilaci ve skupině *kons. + h* (např. *s cholej, pjet chod'in*), koncovku *-em* v Dpl. adj. a rodových zájmen (např. *k tem starem, ke kerem*) a bezpředložková spojení typu *chleba máslem, šla doktoroj, bila sem Brod'e*.

3 Charakteristika náchodského okrajového úseku

Náš výzkum se zaměřuje na mluvčí z náchodského okrajového úseku (jeho rysy přesahovaly i do Kladska). „*Setkáváme se tu se všemi hlavními jazykovými znaky charakteristickými pro toto území. Důsledně tu najdeme neslabičné ů místo v po samohlásce a před souhláskou (rounou) i na úplném konci slov (Václau), rovněž i- na počátku slova za spisovné ji- (Izbice). Objevuje se též dn místo nn (Padno Marjá!).*“¹⁸

V tomto okrajovém úseku se dále objevuje jednotný tvar *krávouch, rohouch, mňestouch* v Gpl. všech rodů.¹⁹ Náchodský okrajový úsek tvořil zřejmě kdysi kontinuum s podještědským a podkrkonošským, jak naznačují některé případy krajové délky samohlásek, např. v přičestí minulém *sík – síkli*.²⁰

Podle J. Bachmannové prošel náchodský úsek v průběhu dvacátého století významnými proměnami, zejména ztratil své okrajové jádro (Kladsko).²¹ Jak bylo zmíněno výše, Bachmannová mezi ustupující rysy, které pokračují i do náchodského okrajového úseku řadí reflex tvrdého *l* v lexikalizované podobě *vžice (lžice)* a analogickou délku ve slově *pítka (pětka)*. Mezi typické rysy pro Náchodsko a Kladsko řadí délky v číslovkách *šístej, sídmej, vúsmej* a podobu s délkou kmenové samohlásky v min. přičestí *síkli (sekali)*, kterou zmiňuje již Bělič. Dále byla roztroušeně na širším Náchodsku zachycena výslovnost slabičného *l* s průvodním *e*-ovým vokálem, dnes již pouze v lexikalizované podobě *misel*. Mezi rysy, které na Náchodsko přesahují s menší intenzitou řadí typ *křičal, jennou, tem dobrem a pet*.

18 Mazlová (1949).

19 https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ_NÁŘEČNÍ_SKUPINA [cit. 20. 7. 2024]

20 Bělič (1972, s. 233).

21 Bachmannová (2007).

4 Vlastní výzkum

V této kapitole popíšeme metodologii výzkumu (přípravnou fázi, podmínky a průběh sběru dat a zpracování materiálu, zásady transkripce) a metadata o informátorce.

4.1 Metodologie výzkumu

Zvolenou metodou sběru dat v této práci byl polořízený rozhovor s informátorkou ve věku 84 let. Metoda byla zvolena proto, že poskytuje strukturovaný rámec pro získání informací, zároveň ale umožňuje jistou flexibilitu v průběhu rozhovorů, tj. je možné je průběžně modifikovat tak, aby bylo možné reagovat na aktuální situaci a na potřeby informátorky. Pro přípravu polořízeného rozhovoru byl použit strukturovaný seznam návodných otázek (dále „dotazník“) převzatý z bakalářské práce Gabriely Musilové, která se zabývala obdobným tématem v jiné lokalitě.²² Dotazník byl připraven jako interní materiál Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK pro nahrávání v českých zahraničních komunitách.²³ Otázky byly modifikovány na základě aktuální situace a potřeb naší bakalářské práce. Původní seznam otázek sestával z celkem patnácti tematických okruhů. Jednotlivé okruhy byly zaměřeny na místo, ze kterého dotazovaný pochází, společenské události konající se ve zkoumané oblasti, rodiče a rodinu, víru, sousedské vztahy, práci dotazovaného, rodinná jídla a řemesla, pověry, dále byly okruhy zaměřeny na školu, dospívání, koníčky a volný čas. Jeden z okruhů byl věnován narozeninám, další cestování, manželství a partnerství a jazyku.

Struktura dotazníku a jednotlivé otázky byly modifikovány, protože jsme se snažili vést rozhovor s ohledem na věk informátorky a její emocionální pohodu. Některé pasáže rozhovoru byly pro informátorku příliš emotivní, proto byly vynechány a rozhovor byl směřován k jiným dílčím tématům. Tento přístup byl použit z důvodu zachování důvěry informátorky a možnosti větší otevřenosti při poskytování informací. Vzhledem k tomu, že původní dotazník je zaměřen primárně na česká společenství v zahraničí, vynechali jsme okruh zaměřující se na jazyk (jeho uchovávání v zahraničním společenství, předávání apod.).

22 Musilová (2019).

23 Interní materiál pro potřeby nahrávání českých zahraničních společenství (rukopis. ÚČJTK FF UK Praha, 2016).

4.2 Charakteristika zkoumané obce

Zkoumanou obcí byla obec Bohuslavice nad Metují. Obec leží v podhůří Orlických hor, nachází se v jižní části okresu Náchod, v Královéhradeckém kraji, na samé hranici s okresem Rychnov nad Kněžnou. V obci žilo k 1. 1. 2023 1 028 obyvatel.²⁴ První zmínky o Bohuslavicích pocházejí z roku 1361. Bohuslavice geograficky spadají do oblasti Kladského pomezí. Protéká jimi Bohuslavický potok s velkým množstvím rybníků, to je pro obec typické.²⁵ Náchodský okres představuje nejmenší okres Královéhradeckého kraje. Většina okresu má typický podhorský zemědělský charakter, zemědělská půda tvoří 61,2 % z celkové rozlohy okresu.²⁶

4.3 Průběh výzkumu

Výzkum probíhal v druhé polovině roku 2023 v obci Bohuslavice na Náchodsku. S ohledem na věk informátorky byly rozhovory rozděleny do tří kratších setkání. Tato strategie umožnila zachování fyzické i psychické pohody informátorky a minimalizovala její vyčerpání. Před samotným započítím výzkumu byla s informátorkou domluvena schůzka, kde byla informátorka seznámena s cílem výzkumu, jeho průběhem a dalšími praktickými náležitostmi týkající se výzkumu. Byla také seznámena s přibližnými a předběžnými tematickými okruhy. Byl podepsán informovaný souhlas, jehož vzor, který byl s drobnými úpravami převzat z bakalářské práce Gabriely Musilové,²⁷ je součástí přílohy práce (podepsaný originál je k dispozici u autorky práce).

Samotné rozhovory byly nahrávány v domácím prostředí informátorky, což přispělo k větší autentičnosti rozhovorů a k pohodlí pro informátorku, ale i pro autorku práce, vzhledem k tomu, že i pro ni je toto prostředí dobře známé. Při nahrávání byly po většinu času přítomny pouze dvě osoby – autorka práce a informátorka, což minimalizovalo rušivé faktory a přispělo k uvolněné atmosféře. Pouze v některých chvílích byla přítomna třetí osoba, a to manžel informátorky. Protože se jednalo o informátorce blízkou osobu, tak kvalita ani autentičnost rozhovoru nebyla nijak narušena. Vzhledem k blízkému vztahu

24 <https://csu.gov.cz/produkty/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112023> [cit. 20. 7. 2024]

25 <https://www.bohuslavice.com/nase-obec/historie/> [cit. 20. 7. 2024]

26 https://www.czso.cz/csu/xh/charakteristika_okresu_nachod [cit. 20. 7. 2024]

27 Musilová (2019).

autorky práce a informátorky byl rozhovor veden na velmi neformální úrovni, která umožnila informátorce pohodlněji sdílet své vzpomínky a zkušenosti, díky čemuž bylo možné získat bohatší a autentičtější data.

Setkání probíhala pouze za účelem nahrávání rozhovorů, informátorka byla vždy dopředu informována o čase nahrávání, díky čemuž měla možnost si vyhradit čas na poskytnutí rozhovoru. Setkání tak nebyla ničím narušována, což umožnilo získat kvalitní audionahrávku.

Rozhovor s informátorkou začal otázkami týkající se místa, kde žije a kde vyrůstala, původu její rodiny a obyvatel vesnice. Přirozeně následovala otázka na informátorčino dětství a jak na něj vzpomíná, díky čemuž se velmi rozmluvila. Rozhovor pokračoval okruhem otázek týkajících se práce. Ptali jsme se na první práci informátorky, práci rodičů nebo na to, čím chtěla informátorka vždy být. Následoval okruh otázek, který se týkal koníčků a volného času, kam patří i otázky na téma Vánoce. Pokračovali jsme tématem narozeniny (jak se u nich v rodině slaví narozeniny, na jakou oslavu vzpomíná nejraději nebo na to, zda ji někdo na narozeniny překvapil či na její narozeniny zapomněl). Následně jsme se pokoušeli stočit rozhovor k tematickému okruhu společenských událostí, který se dotýká např. i tématu války. Informátorka si na válku vzpomínala pouze matně a bylo patrné, že pro ni není komfortní o tomto tématu hovořit. Od této tematické skupiny jsme se proto oddálili a pokračovali tématem, u kterého jsme předpokládali, že bude pro informátorku komfortnější a bude pro ni snadnější se přirozeně rozprávět. Tuto strategii jsme se snažili dodržovat po celou dobu provádění výzkumu, vzhledem k tomu, že jsme potřebovali, aby projev informátorky byl co nejpřirozenější. V tomto směru nám pomáhala předchozí znalost informátorky, věděli jsme, jaká témata jsou jí blízká a u kterých je vysoká pravděpodobnost toho, že její projev bude přirozený. Jedním z těchto témat je téma týkající se rodičů a rodiny, kterým jsme v rozhovoru pokračovali. Následovalo téma rodinná jídla a řemesla. Informátorky jsme se ptali na to, zda mají v neděli sváteční oběd, která jsou její oblíbená jídla nebo na to, jaká jídla měli rádi její rodiče, prarodiče či sourozenci. Součástí tohoto tematického okruhu byly i otázky týkající se vaření a pečení. V tomto případě nám znovu pomohl blízký vztah s informátorkou, díky kterému jsme věděli, že otázky týkající se tohoto tématu můžeme zařadit a že je pravděpodobné, že se na toto téma rozmluví. Dále

jsme pokračovali tématem manželství a partnerství. Informátorka zodpověděla otázky ohledně seznámení s jejím manželem, jejich zásnub a svatby. Volně jsme navázali na tematický okruh nazvaný v původním dotazníku „škola“. Informátorky jsme se dotázali na to, zda je zde v okolí nějaká škola. U tohoto tématu jsme informátorce nemuseli pokládat žádné další návodné otázky, protože se na toto téma spontánně rozmluvila a plynule popsala léta své školní docházky. Následně jsme kladli doplňující otázky (na kterého učitele vzpomíná nejraději, co se jí na škole líbilo a co naopak neměla ráda, zda mívali hodně domácích úkolů atd.). Na závěr jsme zařadili krátký tematický okruh týkající se cestování, u kterého stačila jedna návodná otázka na to, zda má informátorka cestování ráda. Téma bylo informátorce blízké a sama se rozmluvila. Celkově lze konstatovat, že celý rozhovor byl velmi spontánní, informátorka neměla problém interagovat na téměř jakákoliv témata, takže se podařilo nasbírat dostatek kvalitního materiálu.

4.4 Základní metadata o informátorce

Účastnicí výzkumu byla informátorka ve věku 84 let (nar. 1941). Informátorka se narodila v malé obci na Náchodsku (v rodině se vždy mluvilo česky), kde prožila celý svůj život a žije zde doposud. Pouze část života, konkrétně dva roky, prožila v Novém Bydžově, kde studovala nástavbové maturitní studium, o víkendech se ale vždy vracela zpět do zmíněné obce.

Informátorka vyrůstala v zemědělské rodině. Oba rodiče pochází z rodin s vlastním hospodářstvím, později oba pracovali v Jednotném zemědělském družstvu v dané obci na Náchodsku. Matka informátorky dosáhla základního vzdělání a otec středního odborného vzdělání bez maturity v oboru zedník. Informátorka je nejmladší ze čtyř sourozenců a se všemi sourozenci vyrůstala v jedné domácnosti. Prvotní vzdělávání informátorky probíhalo na základní škole v obci, kde vyrůstala. Absolvovala pět let základní školy (první stupeň) v místě bydliště a na druhý stupeň dojížděla do nejbližšího města, kam dojížděly všechny děti z okolních vesnic. Po absolvování základní školy studovala čtyři roky tzv. jedenáctiletku v dalším nedalekém městě. Získala střední vzdělání s maturitní zkouškou. Poté nastoupila na dvouleté nástavbové maturitní studium v Novém Bydžově na Střední zemědělskou technickou školu. Po úspěšném složení druhé maturitní zkoušky v Novém Bydžově začala pracovat v Jednotném zemědělském družstvu, v obci, kde vyrůstala, na pozici účetní. Při

zaměstnání se rozhodla pokračovat ve vzdělávání na Vysoké škole zemědělské v Praze, studium z důvodu mateřství ukončila v posledním ročníku, ve 23 letech se provdala za muže ze stejné vesnice a vychovali dvě děti. Nyní jsou oba v důchodu.

4.5 Materiál a jeho zpracování

Celková délka materiálu získaného z rozhovorů sestává z 5 hodin a 24 minut audionahrávek, první část má délku 1 hodina a 14 minut, druhá část 2 hodiny a 15 minut, třetí část potom 1 hodinu a 55 minut. Pro nahrávání rozhovoru byl použit interní mikrofon telefonu iPhone, který byl aktivován pomocí interní aplikace Diktafon, jež umožňuje snadnou správu záznamů. Při zpracování materiálu nebyly nutné žádné velké úpravy. Nahrávky obsahují pouze několik momentů, kdy se autorka například dojíká nad konkrétním tématem a v rozhovoru je slyšet tiché místo, které ale netrvá dlouho, vzhledem k tomu, že informátorka v těchto případech sama upozornila na to, že chce v rozhovoru pokračovat, ale ráda by se přesunula k jinému tematickému okruhu. Takovýchto momentů je ale pouze několik a jsou velmi krátké, nijak tedy nenarušují plynulost rozhovoru a pro autentičnost byly ponechány v původní podobě a nebyly vystřiženy. Kompletní přepis rozhovorů v celkové délce 78 normostran je uložen u autorky práce. V příloze je přiložena ukázka těchto transkribovaných nahrávek v délce 10 normostran.

4.6 Zásady transkripce

Při transkripci nahrávek jsme se řídili pravidly využívaných *Českými nářečnými texty*,²⁸ která vychází z *Pravidel pro vědecký přepis dialektických zápisů pro fonetické zachycování mluvené řeči*. Tato pravidla byla stanovena českou dialektologickou komisí r. 1951 (ve druhé verzi, první verze těchto pravidel vyšla již r. 1943 ve Věstníku ČAVU 52, 1943).²⁹

Hlavní zásady jsou následující. K označování hlásek využíváme pouze písmena běžné abecedy a nezavádíme žádné zvláštní znaky, neoznačujeme tzv. oslabenou výslovnost některých hlásek ve slovech povýšením nad řádek (ne např. *spra'ovat*, ale *spravovat*). Odlišujeme znělé a neznělé souhlásky (pokud píšeme na konci slova znělou souhlásku,

²⁸ Lamprecht a kol. (1976, s. 8-9).

²⁹ Pravidla pro vědecký přepis dialektických zápisů českých a slovenských (1951). Česká akademie věd a umění, Dialektologická komise.

znamená to, že tak byla skutečně vyslovena), znělé *ř* ale nijak zvláště neoznačujeme. Měkkost souhlásek *d', t', ň* vyjadřujeme obvyklým způsobem. Slabiky psané podle pravopisu *di, ti, ni* a *dě, tě, ně* zapisujeme jako *d'i, t'i, ňi* a *d'e, t'e, ňe*. Obouretné *v* mezi samohláskami označujeme jako *w* a neslabičné *u* zapisujeme jako *u*. Hlávky *i-i/y-y* zapisujeme jako *i* (tvrdé *y* se v našem materiálu nevyskytuje). Graf *ě* po retnicích zapisujeme podle výslovnosti jako *je* nebo *jé*. Nezaznamenáváme polodélky samohlásek a souhlásek, uvádíme podle auditivní percepce pouze krátké a dlouhé samohlásky a souhlásky. Bilabiální *v* značíme literou *w*. Neoznačujeme obloučkem spojitou výslovnost mezi slovy, rázovou výslovnost ani slovní přízvuk. Tvrdé *l* se v našich nahrávkách neobjevuje, stejně tak ani měkké retnice, otevřené (široké) ani zavřené (úzké) samohlásky, diferenční oproti běžné spisovněčeské výslovnosti. Slabikotvornou souhlásku neznačíme kroužkem, neoznačujeme neurčité samohlásky.

Další zásady, kterými jsme se při transkripci řídili, vychází z pravidel pro transkripci nářečních ukázek v *Českém národním korpusu*.³⁰ Mezi pravidla, která jsme použili patří: větnou interpunkci a hranice slov zapisujeme ve shodě s pravidly českého pravopisu, použita byla běžná syntaktická interpunkce a členicí interpunkční znaménka. Na začátku věty nebo souvětí se podle zásad píše vždy malé písmeno, my jsme ale pro lepší přehlednost kladli na začátek větných celků vždy velké písmeno. Neukončené výpovědi nebo části výpovědí, kde je mluvčí přerušen jiným mluvčím, značíme třemi tečkami připojenými natěsno za poslední slovo. Delší pauzy v rámci promluvy mluvčího taktéž označujeme třemi tečkami. Pravidla určují, že nedořečená slova se označují hvězdičkou připojenou ke slovu bez mezery, my taková slova označujeme pomlčkou. Všechny zkratky a zkratková slova jsme zapisovali malými písmeny tak, jak je informátorka vyslovila (např. *jé zé dé*). Hezitační zvuky značíme jako *eee*, případně *ehm*.

Přepsané nahrávky prošly anonymizací, místo osobních jmen píšeme hranatou závorkou a výraz „jméno,“ místo místních jmen (v našich nahrávkách se vyskytly zejména názvy obcí) píšeme hranatou závorkou a výraz „obec.“

³⁰ https://wiki.korpus.cz/doku.php/enk:dialekt:pravidla#dialektologicka_rovina [cit. 20. 7. 2024]

5 Hláskoslovná analýza

Tato kapitola se věnuje prezentaci výsledků hláskoslovné analýzy, která byla provedena na základě přepsaných nahrávek získaných při rozhovoru s informátorkou z Náchodska. Metodologickým podkladem nám byla publikace Jančákových, *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*,³¹ zabývající se mluvou reemigrantů z ukrajinských obcí Malé Zubovštiny a Malinovky. Strukturu našich výsledku lze koncipovat dle této publikace, jelikož ukrajinští Češi pocházeli převážně ze severovýchodních Čech,³² tedy z oblasti, na kterou se zaměřuje i náš výzkum.

V publikaci Jančákových jsou hláskoslovné rysy členěny do tří hlavních skupin: rysy společné nářečím a běžné mluvě v Čechách (s oddíly znaky českých nářečí v užším smyslu a znaky přesahující v různé míře středočeskou oblast), rysy společné středočeské a severovýchodočeské oblasti a rysy charakteristické pro oblast severovýchodočeskou a její úseky. Při realizaci našeho výzkumu jsme však narazili na určité problémy s členěním hláskoslovných znaků přesně dle této osnovy. Proto jsme museli předloženou osnovu upravit, aby lépe vyhovovala specifickým požadavkům našeho výzkumu. Tímto způsobem jsme chtěli zajistit to, že výsledky budou co nepřehlednější a nejjasnější, přičemž budou respektovat původní metodologický rámec a zároveň budou reflektovat specifika námi zkoumaného jazykového materiálu.

Kromě samotného představení výsledků našeho výzkumu nabídne tato kapitola i porovnání našich zjištění s výsledky Českého jazykového atlasu (ČJA),³³ který se v pátém díle věnuje hláskosloví. Do sítě zkoumaných lokalit bylo zahrnuto i Náchodsko, například obce Dolany, Slavětín nad Metují nebo Česká Čermná.

31 Jančáková – Jančák (2004).

32 Jančáková – Jančák (2004, s. 19).

33 Český jazykový atlas 5 (2005).

5.1 Rysy společné nářečím a běžné mluvě v Čechách

Jančákovi do této kategorie řadí znaky českých nářečí v užším smyslu (úžení *é* v *í*, diftongizaci *y* v *ej*, protetické *v-* před *o-*, výslovnost skupiny *sh-* jako *sch-*, zánik koncového *-l* v přičestí min. činném sg. mask. a počáteční *ou-* za staré *ú-*).

5.1.1 Úžení *é* > *í*

Prvním rysem, který jsme sledovali, je úžení *é* v *í*. Na úvod je nutné sdělit, že do statistik jsou započítány i případy, které byly sekundárně zkráceny (změna *é* > *í* > *i*). V našich nahrávkách jsme tuto změnu sledovali v základech slov, v deminutivech, v absolutních koncích adjektiv, pronomin, numeralií, adverbii a partikulí. Dále úžení sledujeme v nekoncové pozici, zakončené na *-ého*, *-ému*, *-ém* adjektiv a pronomin maskulin a neuter. Toto členění jsme navrhli v souladu se zjištěnými výsledky, které lze rozčlenit do těchto kategorií. Statistické údaje jsou zaznamenány v tabulce 1, která je následně komentována a jsou uvedeny příklady.

Nejprve jsme sledovali úžení *é* > *í* v základech slov. Zachytili jsme jediný výskyt výslovnosti s *é*, a to ve výrazu *rossévačka*. V ostatních 89 dokladech jsme zachytili výslovnost s *í*. K úžení došlo např. u výrazů *polířka/polifka* (23), *večír/navečír* (15), *chlíf* (8) a u výrazu *mlíko* (7).

Dále jsme sledovali úžení v deminutivech. Ta jsou v našich nahrávkách úžena důsledně. Zachytili jsme celkem 29 výskytů u tvarů substantiv *prstínek/prstinek* (13), *vokinko* (3), *prkínko* (3), *srdíčko* (3), *kamínek/kaminek* (3), *bedínka* (2), *kamínka* (1), *plotinka* (1) a *postílka* (1).

Největší položkou v námi zaznamenaných dokladech je úžení koncového *é* u adjektiv (např. *slabí*), pronomin (např. *ňákí*), numeralií (např. *druhi*), adverbii (např. *pokaždí*) a partikulí (např. *taki*). Z celkového počtu 958 dokladů jsme zachytili pouze 16 dokladů vyslovených s koncovým *-é*. Jednalo se o výrazy *poprvé* (12), *zaprve* (3) a *napoprve* (1). Všechny ostatní výskyty byly vyslovovány s koncovým *-í*. Jako příklady uvádíme výrazy s největším výskytem: *taki* (202), *takovi/takoví* (119).

Poslední pozicí, ve které jsme zaznamenali úžení *é* > *í*, jsou výrazy s nekoncovým *é*, které jsou v našich nahrávkách zakončeny na *-ého*, *-ému* a *-ém*. V této pozici jsme zachytili

110 dokladů, které jsou důsledně úženy (např. *takovího, českího, vískumního, minulím, točitim, stříbrním*).

	počet výskytů	<i>í</i>	<i>é</i>
úžení v základu slov	90	89 (98,89 %)	1 (1,11 %)
úžení v deminutivech	29	29 (100 %)	0
úžení koncového <i>é</i> adjektiv, pronomin, numeralií, adverbií a partikulí	958	942 (98,33 %)	16 (1,67 %)
nekoncové <i>é</i> (zakončení na <i>-ého, -ému, -ém</i>)	110	110 (100 %)	0
celkem	1187	1170 (98,58 %)	17 (1,43 %)

Tabulka 1: úžení *é > í*

5.1.2 Diftongizace *y* v *ej*

V této kapitole sledujeme realizaci diftongizace *y > ej*. Dle ČJA se diftongizace *y* v *ej* realizovala téměř důsledně v nářečí na území Čech a v nářečích středomoravských (ČJA 5, s. 80). V našich nahrávkách dochází k diftongizaci *y > ej* v základech slov (např. *mňel bejt doma, to bil ten strejček, diš sme takhle přemejšleli*), v adjektivních koncovkách, které dělíme na doklady v absolutním konci slov (např. *sme tam mňeli kroužek pjeveckej, to bil velkej úspjeh, kabát tak drahej nebil*) a na doklady před koncovou souhláskou (např. *von ud'éal skupinu mladejch lidí, na tech sletech sokolskejch, hod'ne vesničkejch d'eří*) a diftongizaci v předponě *vý-* (např. *museli jim dávat vejmňenek, v říjnu dali posled'ni vejplatu*).

Celkové počty dokladů provedené diftongizace *y > ej* jsou zachyceny v tabulce č. 2, ze které lze vysledovat, že celkový výskyt diftongizace v našich nahrávkách je velmi frekventovaný (91,49 %).

V základech slov jsme zachytili celkem 148 možných výskytů diftongizace, z toho ve 142 případech byla diftongizace provedena. V základu slova je diftongizace nejčastěji provedena v dokladu *prej* (44) a *bejt* (26). Výraz *tíden* se vyskytuje dubletně, jednou byla zachována nediftongizovaná podoba (*slovo a píseň tídne*). Další dubletou je výraz *obívák*: *vobejvák* (2), *vobívák* (1). Dále jsme zaznamenali nediftongizované výrazy *vobívací* (1), *díchala* (1) a *chiš* (1). Stranou ponecháváme výraz *pír*, vzhledem k tomu, že informátorka vysvětluje, co znamená výraz *pejřauka*, který v běžné mluvě používá (*řikala se tomu pejřauka, je to asi pír...*).

Další pozicí diftongizace, kterou jsme sledovali je předpona *vý-*. V tomto případě naopak převažuje nediftongizovaná podoba (94,44 %), např. ve výrazech *vílet/víleti* (12). V diftongizované podobě je důsledně vyslovován výraz *vejmněnek* a jeho obdoba *vejmněňiki*. Posledním dokladem v diftongizované podobě je výraz *vejplatu*. Pro srovnání uvádíme, že se v nahrávkách vyskytuje výraz *víplatní*, který je v nediftongizované podobě.

ČJA sleduje realizaci diftongizace *y > ej* v koncovkách nom. sg. m. adjektiv tvrdé deklinace, který prezentuje na příkladu adjektiva *dobrý*, který má reprezentovat i další adjektiva tohoto typu (ČJA 5, s. 80). V českých nářečích v užším smyslu a v přechodných nářečích českomoravských ČJA zachytil podobu s diftongem *dobrej* (ČJA 5, s. 80).

	celkový počet výskytů	diftongizováno	nediftongizováno
kořen	136	130 (95,59 %)	6 (4,41 %)
předpona	54	3 (5,56 %)	51 (94,44 %)
koncovka: absolutní konec slova	450	448 (99,56 %)	2 (0,44 %)
koncovka: před koncovou souhláskou	65	64 (98,46 %)	1 (1,54 %)
celkem	705	645 (91,49 %)	60 (8,51 %)

Tabulka 2: diftongizace *y > ej*

5.1.3 Protetické *v-* před *o-*

Při klasifikaci výskytu protetického *v-* před *o-* jsme postupovali následujícím způsobem. Výrazy začínající na *o-/vo-* jsme rozdělili podle toho, zda se jedná o propria či apelativa, a dále jsme je rozdělili na autosémantika a synsémantika. U synsémantik jsme v našich nahrávkách zaznamenali osobní zájmena začínající na *o-* (*on, ona, ono, oňi, oni, ona*), dále předložky *o* a *od* a některé číslovky (např. *voba*). Spojky ani částice nebyly zaznamenány, proto nejsou zahrnuty v tabulkách.

Propria jsme zařadili do samostatné tabulky, protože se v našich nahrávkách vyskytují jak s protezí, tak bez proteze. V uvedených tabulkách sledujeme pouze výskyt protetického *v-* v iniciální pozici, protože dokladů v neiniciální pozici jsme zaznamenali pouze malé množství. Tyto výskyty proto pouze komentujeme níže.

	počet výskytů	s protezí	bez proteze
osobní zájmena	385	382 (99,22 %)	3 (0,78 %)
předložky <i>o</i> , <i>od</i>	177	176 (99,44 %)	1 (0,56 %)
číslovky	46	29 (63,04 %)	17 (36,96 %)
celkem	608	587 (96,55 %)	21 (3,45 %)

Tabulka 3: protetické *v-* u synsémantik

	počet výskytů	s protezí	bez proteze
bezpředponová slova začínající na <i>o-</i>	135	109 (80,74 %)	26 (19,26 %)
slova s předponou <i>o-</i> , <i>od-</i> , <i>ob-</i>	268	241 (89,93 %)	27 (10,07 %)
celkem	403	350 (86,85 %)	53 (13,15 %)

Tabulka 4: protetické *v-* u autosémantik

	počet výskytů	s protezí	bez proteze
celkem	17	3 (17,65 %)	14 (82,35 %)

Tabulka 5: protetické *v-* u proprií

	počet výskytů	s protezí	bez proteze
celkem	1028	940 (91,44 %)	88 (8,56 %)

Tabulka 6: celkový počet výskytů protetického *v-*

Nejprve se zaměříme na synsémantika. V našich nahrávkách jsme zachytili osobní zájmena začínající na *o-*, předložky *o* a *od* a číslovky. U osobních zájmen převládá výslovnost s protezí: *von* (167), *vona* (77), *vono* (46) a *voňi* (92) Pouze tři doklady jsme zaznamenali bez proteze (po jednom výskytu *on*, *ono* a *oňi*).

Předložky *o* a *od/ot* jsou téměř důsledně vyslovovány s protezí: *vo/wo* (88), *vod/vot* (88). Pouze jednou jsme zaznamenali předložku *ot* bez proteze.

Dále jsme v našich nahrávkách zachytili některé číslovky. S protezí jsou vyslovovány číslovky *voba/vobá* (12), *vobje* (7), *voboje* (2), *vobouma* (2), *vobjema* (1). Dublety jsme zachytili u číslovky *osum* – tu jsme zachytili pětkrát s protezí a 17krát bez proteze. Zároveň je číslovka *osum* a její tvary jediným výskytem číslovek bez proteze.

U plnovýznamových slov jsme zaznamenali celkem 403 výskytů, které dále dělíme na bezpředponová slova a slova s předponou. V obou skupinách převažuje výslovnost s protezí. Bezpředponových plnovýznamových slov jsme zachytili celkem 135, z toho 109 s protezí a 26 bez proteze. Nejčastější byly tvary substantiva *oběd*: *vobjed* (13), *vobjet* (10), *vobjedu* (5), *vobjed'e* (1), dále tvary substantiva *oko*: *voko* (5), *voka* (2), *vokem* (2), *voči* (4),

vočí (1). Dále jsme zachytili výslovnost s protezí u plnovýznamového slova *vokno* (5), který je důsledně vyslovován s protezí. Nabízí se srovnání s ČJA, který podobu *vokno* zachytil na téměř celém území Čech a západní Moravy, v svč. dialektech se někdy objevuje výslovnost s bilabiálním *w* *wokno* (to jsme v našich nahrávkách nezachytili) (ČJA 5, s. 370). Výslovnost bez proteze u bezpředložkových plnovýznamových slov jsme zaznamenali v 26 dokladech (např. *obec, okres, obilí/obilí, ovoce*). K výrazu *obec* ČJA uvádí, že se na většině území Čech vyslovuje bez protetického *v* a k výrazu *okres* uvádí, že výslovnost bez protetického *v* je téměř důsledná (ČJA 5, s. 372), což potvrzují i naše výsledky. Ve statistice nejsou zahrnuta plnovýznamová slova cizího původu, jako jsou *operace, organizace, ornát, orchestríček* a *oficiální/oficiální*.

Plnovýznamová slova s předponou *o-*, *od-* a *ob-* jsme zaznamenali v 268 případech, z toho v 241 případech s protezí a v 27 případech bez proteze. Nejčastěji se objevovaly výrazy *vopraudu/vopravdu* (55), *vopčas* (15) nebo *votpoledne* (11). Bez proteze jsme nejčastěji zaznamenali tvary substantiva *otáska* (9).

Sledovali jsme také výskyt protetického *v-* u proprií. Zachytili jsme tři případy s protezí, vždy u propria *Opočno* (z *Vopočna, do Vopočna, f tom Vopočně*). Toto proprium se vyskytuje dubletně, bez proteze jsme jej zaznamenali šestkrát. Další propria bez proteze, která jsme zachytili jsou: *Olda* (2), *Orlickejch/Orlických* (2), *Ostravje* (1), *Olomouci* (1), *Olimpem* (1), *Olimp* (1).

Zvlášť komentujeme výrazy v neiniciální pozici. V nahrávkách jsme zaznamenali celkem šest případů: třikrát po negační částici *ne-* (*nevohlašoval, nevodvážil, neobalovalo*), dvakrát po předponě *z-* (*zvopakovala, zvorat*) a jednou po předponě *na-* (*navobjedovali*). Tyto výskyty nejsou zahrnuty ve statistice.

5.1.4 Výslovnost *sh-* jako *sch-*

V našich nahrávkách jsme zaznamenali celkem pět výskytů progresivní asimilace *sh > sch*. V námi zaznamenaných dokladech je vždy důsledně vyslovováno *sh-* jako *sch-*. Jedná se o tvary slov *schánět, shodit* a *schodnout se*: *scháněli* (2), *scháněl* (1), *schodilo* (1) a *schodla*

(1). ČJA zmiňuje opozici *schňít* × *zhňít*,³⁴ kterou řadí ke známým česko-moravským protikladům, přičemž v Čechách převládá progresivní asimilace (*schňít*), zatímco na Moravě asimilace regresivní (*zhňít*) (ČJA 5, s. 412).

5.1.5 Zánik koncového *-l* v přičestí min. činném sg. mask.

V námi zaznamenaných případech se vždy vyskytují tvary *l*-ového přičestí v sg. mask. bez koncového *-l*. Celkem se jedná o 88 případů, přičemž v žádném z nich není zachováno koncové *-l*. Mezi zaznamenanými výskyty jsou následující tvary: *moch* (14), *řek* (9), *nemoch* (7), *přives* (6), *vet* (4), *chit* (4), *ves* (3), *viles* (3), *pomoch* (3), *přilít* (2), *šláp* (2), *set* (2), *nechit* (2), *vles* (2) a další doklady, které jsme zaznamenali v jediném výskytu. Dále byl zaznamenán jeden případ s příponou *-nu-* u slovesa typu „tisknout“ (*neusnul*).

5.1.6 Diftongizace *ú* > *ou* v iniciální pozici

Diftongizaci *ú* > *ou* ČJA demonstruje na výrazu *ouroda* (ČJA 5, s. 100). Podle zaznamenaných dokladů se samohláska *ú-* na počátku slova v nářečích diftongizuje méně důsledně, než v jiných pozicích, přičemž ve spisovném jazyce se v iniciální pozici pravidelně vyskytuje *ú-*. Podobu *ouroda* ČJA zaznamenal v celých Čechách a v přechodných nářečích česko-moravských (ČJA 5, s. 100). Toto zjištění doklady z našich nahrávek nepotvrzují, v nahrávkách jsme žádný doklad s *ou-* v iniciální pozici nezachytili. Ve všech výrazech (celkem 56 výskytů) s *ú-* v iniciální pozici jsme zachytili nediftongizovanou variantu (např. *úplně, úkol, úterý*).

5.2 Rysy přesahující středočeskou oblast a rysy společné středočeské a severovýchodočeské oblasti

Jančákovi³⁵ ve své publikaci strukturují osnovu sledovaných rysů poněkud jinak. Vyčleňují zvláštní podkapitulu pro rysy přesahující v různé míře středočeskou oblast a zvlášť kapitolu pro rysy společné středočeské a severovýchodočeské oblasti. Vzhledem k tomu, že v obou těchto oddílech se vyskytují rysy, které jsou v publikaci Jančákových probírány roztroušeně, a pro naši práci by mohlo být toto členění nepřehledné, rozhodli jsem se tyto oddíly sjednotit

³⁴ ČJA zachytil i námi zachycené výrazy *scháňet* a *schod'it*, jejich výskyt byl ale stejný jako u podob *schňít* × *zhňít*, proto je samostatně nemapuje.

³⁵ Jančáková – Jančák (2004, s. 5-7).

do jedné kapitoly. Postupovali jsme po vzoru Musilové,³⁶ která pro členění rysů, stejně jako my, použila jako metodologický podklad příručku Jančákových.³⁷

5.2.1 Výslovnost *c, ě* místo *s, š*

Změna *š > ě* v postavení po některých konsonantech (nejčastěji *n, p, l*) nebo před nimi je představena v ČJA na výrazech *menčí* a *lepčí*. Podobu *menčí* ČJA zaznamenal jako typickou pro území Čech s přilehlými oblastmi Svitavska a Novoměstska (ČJA 5, s. 456). V našich nahrávkách se výraz *menší/menčí* v žádné podobě nevyskytuje, a proto jej nelze komentovat. Variantu *lepčí* ČJA zachytil téměř po celém území středočeských nářečí s přesahy do severovýchodočeských nářečí, dokonce i na Náchodsku (ČJA 5, s. 456). Naše výsledky však toto tvrzení nepotvrzují. Výraz *lepší* je v nahrávkách důsledně vyslovován s hláskou *š*, celkem v 21 dokladech (např. *to pak bilo čím dál lepší*). ČJA dále sleduje změnu ve slově *polštář*. Tento výraz se v našich nahrávkách vyskytuje dvakrát, rovněž s výslovností *š*. Všechny ostatní doklady, kde by mohla být provedena změna, jsou důsledně vyslovovány s hláskou *š* (např. *slapší*). Stejná je situace u hlásky *s*, všechny doklady, kde by mohla proběhnout změna jsou důsledně vyslovovány s hláskou *s* (*náboženství, ženská*).

5.2.2 Zjednodušená skupina *tř-* za starší *stř-*

Podle ČJA se skupina *stř-* v dialektech místy zjednodušila na *tř-* zánikem počátečního *s*. ČJA zaznamenal, že formy se zjednodušenou skupinou *stř > tř* jsou omezeny pouze na oblast českých dialektů a na Moravě jsou případy s touto změnou výjimečné (ČJA 5, s. 394). My jsme toto zjednodušení nezaznamenali, všechny doklady (celkem 42 možných pozic) byly důsledně vyslovovány se *stř-*. Jedná se o celkem 31 případů na začátku slova: *stříbrní* (8), *střecha* (7), *střídat* (7), *střední* (6), *středa* (1), *středisko* (1), *středoškolski* (1) a 11 dokladů uvnitř slova: *soustředění* (3), *orchestríček* (2), *sestřini* (1), *sestře* (1), *vistřídat* (2), *prostředek* (1) a *postřík* (1). ČJA zaznamenal, stejně jako my, výraz *střecha*, u něž formu *třecha* mapuje na velkém území téměř celých střč. dialektů s výběžky téměř až k Českým Budějovicím a k Slavonicím a na větší západní části jzč. dialektů až k Prachaticím. Téměř vždy se ale vyskytuje dubletně s podobou *střecha* (ČJA 5, s. 394).

³⁶ Musilová (2019, s. 32).

³⁷ Jančáková – Jančák (2004).

5.2.3 Diftongizace *i > ej* po *c, z, s*

V našich nahrávkách se diftongizovaná podoba po souhlásce *c* vyskytuje ve tvarech slovesa *cejřit*. Zaznamenali jsme varianty *cejřila* (4), *necejřila* (2) *ucejřil* (1) a *vocejřila* (1). Diftongizovaná podoba *cejřit* je podle ČJA běžná v severní polovině Čech a v přilehlém pruhu západní Moravy až po hranici středomoravských dialektů (ČJA 5, s. 86).

Vývoj samohlásky *i* po sykavce *z* ilustruje ČJA na příkladu slova *vozik*. Dále uvádí varianty adverbia *zítra* a nominativu sg. adjektiva *cizí*, kde se slabika *-zí* rovněž realizuje jako *-zej*. Tento jev však není výsledkem diftongizace *i > ej*. V našich nahrávkách jsme zaznamenali diftongizovanou podobu pouze ve dvou výrazech – *vozejčki* a *vozejvá*. Podoba *zejtra* byla zachycena celkem třikrát. Jak již bylo řečeno, tato podoba pravděpodobně pochází z předložkového spojení *za jutra* nebo ze spojení *z jitra* (ČJA 5, s. 90). Podle ČJA je pro celé Čechy a přechodná českomoravská nářečí charakteristická podobou *zejtra*. V případě nominativu sg. adjektiva *cizí* byla důsledně zachována nediftongizovaná varianta (2 případy). I tento jev je nutné ponechat stranou, protože podle ČJA tvar *cizej* není výsledkem hláskoslovného procesu *i > ej*, nýbrž analogického vyrovnávání podle adjektiv tvrdého typu *mladej* (ČJA 5, s. 90).

Změnu *i* po sykavce *s* ČJA demonstruje na výrazech *lesejk*, *sejto/sejtko*. V našich nahrávkách jsme však nezaznamenali výrazy, u kterých by mohla proběhnout změna *-ej* za *-í*.

5.2.4 Krácení

Vzhledem k tomu, že v našich nahrávkách dochází ke krácení v mnoha pozicích, rozhodli jsme se pro lepší přehlednost rozdělit jednotlivé pozice do několika kategorií a ke každé kategorii umístit tabulku se statistickými údaji pro lepší přehlednost. V našich nahrávkách dochází ke krácení vokálů *ú* a *í*. Jančákoví³⁸ probírají jednotlivé rysy krácení napříč více kapitolami, my jsme se rozhodli pro lepší přehlednost sloučit veškeré rysy související s krácením do jedné kapitoly. Nejprve samostatně probereme krácení vokálu *ú* a poté krácení vokálu *í*.

³⁸ Jančáková – Jančák (2004).

a) formanty obsahující *ú*

	počet výskytů	zkráceno	nezkráceno
genitiv pl. substantiv <i>-ú</i>	30	0	30 (100 %)
dativ pl. substantiv <i>-úm</i>	7	4 (57,14 %)	3 (42,86 %)
adverbia (<i>domú, dolú</i>)	15	12 (80 %)	3 (20 %)
celkem	52	16 (30,77 %)	36 (69,23 %)

Tabulka 7: krácení formantů obsahujících *ú*

Krácení *ú* sledujeme v genitivu pl. substantiv u maskulin a neuter. To se v nahrávkách vyskytuje v třiceti výskytech a u všech těchto případů jsme zachytili nezkrácenou podobu (např. *víc stolú, u pitlú, plná lavorú, deset listú, s perníčkú, z vořechú, pjet párú, mnoho rokú*).

Koncovku *-úm* v dativu pl. maskulin a neuter jsme zachytili v sedmi případech. Nezkrácená podoba koncovky *-úm* se v nahrávkách vyskytla třikrát (*vitřvalcúm to víbec nevadí, dávat chleba koňúm, dát pilotúm*). Zkrácenou variantu jsme zachytili ve čtyřech případech (*tak to dali rodičúm, d'efčatum jako vjeno, tem kuřatum, rozumňel plánúm*).

Dále jsme sledovali krácení koncovky *-ú* u adverbíí. V našich nahrávkách jsme zaznamenali adverbia končící na *-ú domú* a *dolú*. Adverbium *domú* se v našich nahrávkách vyskytuje jedenáctkrát, dvakrát v nezkrácené podobě a devětkrát ve zkrácené podobě. Co se týká adverbia *dolú*, vyskytuje se v našich nahrávkách jednou v nezkrácené podobě a třikrát v podobě zkrácené, avšak s dlouženou samohláskou *ó (dólu)*.

Krácení vokálu *ú* v kmeni nezahrnujeme do tabulky, vzhledem k tomu, že jsme zaznamenali krácení pouze v několika málo výskytech. Jednalo se o výrazy *hnúj* (jediný výskyt) a sloveso *mužeme* (2 výskyty). Tvar tohoto slovesa s nezkráceným vokálem *ú* byl zachycen ve dvou výskytech (*múžu* a *nemúžu*).

b) krácení *í* v kmeni jednotlivých sloves

	počet výskytů	zkráceno	nezkráceno
<i>říkat</i>	195	194 (99,49 %)	1 (0,51 %)
<i>povídat</i>	77	75 (97,40 %)	2 (2,60 %)
<i>jít</i>	19	6 (31,58 %)	13 (68,42 %)
<i>počítat</i>	6	5 (83,33 %)	1 (16,67 %)
<i>vspomínat</i>	16	6 (37,50 %)	10 (62,50 %)
<i>zařídít</i>	2	2 (100 %)	0
<i>pořídít</i>	5	5 (100 %)	0
<i>chtít</i>	2	2 (100 %)	0
celkem	322	295 (91,62 %)	27 (8,38 %)

Tabulka 8: krácení *í* v kmeni jednotlivých sloves

Krácení jsme zaznamenali v kmeni několika sloves. Nejčastěji se jednalo o tvary slovesa *povídat* a *říkat*. Tvary infinitivu *povídat/powídat* jsou téměř důsledně kráceny (75 dokladů), pouze dvakrát jsme zachytili nezkrácenou podobu ve tvaru *powídala* a *popovídali si*. U tvarů slovesa *říkat* je situace obdobná. Z celkového počtu 195 dokladů jsme zachytili jediný výskyt nezkráceného tvaru. Dále jsme zachytili dubletní výslovnost u infinitivu *jít*: zkrácená podoba *jít* se vyskytla v šesti případech, nezkrácená podoba ve 13 případech. Dále jsme zachytili pět případů krácení v kmeni různých tvarů slovesa *počítat*: *spočítala* (3), *napočítala* (1) a tvar, *počítat* (1), který se vyskytuje dubletně: *počítat* (1). Krácení jsme dále zachytili ve tvarech slovesa *vspomínat*, z celkového počtu 16 výskytů jich šest bylo zachyceno zkrácených, deset nezkrácených. Nejčastěji bylo toto sloveso zachyceno v 1. os. sg. *vspomínám*, který se vyskytuje dubletně: *vspomínám* (6), *vspominám* (7). Důsledné krácení bylo zachyceno u tvarů *zařídít*, *pořídít* a *chtít*.

c) krácení *í* v slovotvorných příponách

	počet výskytů	zkráceno	nezkráceno
<i>-ik</i>	67	29 (43,28 %)	38 (56,72 %)
<i>-ic</i>	0	0	0
<i>-iček</i>	14	4 (28,57 %)	10 (71,43 %)
<i>-ičko</i>	8	7 (87,50 %)	1 (12,50 %)
<i>-inek</i>	94	82 (87,23 %)	12 (12,77 %)
celkem	183	122 (66,67 %)	61 (33,33 %)

Tabulka 9: krácení *í* v slovotvorných příponách

Jančákovi³⁹ dále vyčleňují kategorii krácení *-i* v slovtvorných příponách *-ik*, *-ic*, *-iček* a *-inek*. Celkový výskyt krácení těchto přípon v našich nahrávkách zachycuje tabulka výše.

Zaznamenali jsme celkem 67 dokladů tvořených slovtvorným formantem *-ik*. V nezkrácené podobě jich bylo 38 (např. *hudebník*, *ročník*, *řečník*), zkrácených dokladů jsme zaznamenali 29 (např. *pracovník*, *zedník*, *blatník*).

U formantu *-iček* jsme v nezkrácené podobě zaznamenali např. výrazy *mazlíček*, *balíček* nebo *kolíček*, ve zkrácené podobě se jednalo o výrazy *špendlíček* a *knedlíček*, dubletně se vykytuje výraz *orchestríček/orchestříček*.

U výrazů tvořených slovtvornou příponou *-ičko* jsme zaznamenali dubletní výslovnost výrazu *vajíčko/vajičko*, ostatní výrazy byly vyslovovány nezkráceně (*sluňičko*, *kafíčko*, *srdíčko*).

Výrazy zakončené příponou *-inek* jsme zaznamenali v 94 výskytech, z toho 82 výskytů bylo zkrácených. Nejčastěji docházelo ke krácení výrazu *taťinek*, který jsme zaznamenali v 79 zkrácených výskytech, pouze jeden výskyt byl nezkrácený.

d) skloňování substantiv vzoru *stavení* ad.

	počet výskytů	zkráceno	nezkráceno
nominativ	37	21 (56,76 %)	16 (43,24 %)
genitiv	40	25 (62,50 %)	15 (37,50 %)
dativ	5	5 (100 %)	0
akuzativ	78	59 (75,64 %)	19 (24,36 %)
vokativ	0	0	0
lokál	34	17 (50 %)	17 (50 %)
instrumentál	10	8 (80 %)	2 (20 %)
celkem	204	135 (66,18 %)	69 (33,82 %)

Tabulka 10: krácení *i* při skloňování substantiv vzoru *stavení*

Dále jsme sledovali krácení *i* u skloňovaných substantiv vzoru *stavení* ve všech pádech. To, jakým způsobem docházelo ke krácení v jednotlivých pádech zobrazujeme v tabulce výše. V nominativu jsme zaznamenali celkový počet 37 dokladů, z něhož 21 dokladů bylo zkrácených (např. *kamarátství*, *hospodářství*, *školení*) a 16 dokladů

³⁹ Jančáková – Jančák (2004).

nezkrácených (např. *námňešší, soustředění, vedeňi*). Některé výrazy v nominativu se v nahrávkách vyskytují dubletně (např. *nádraží/nádraži, počasí/počasi, ubitování/ubitováni, posvíceňi/posvíceňi*). V genitivu jsme zachytili 40 výskytů, 25 zkrácených (např. *mláďi, příčestí, prouťi*) a 15 nezkrácených (např. *podzemí, přátelství, d'ectví*). Některé výrazy v genitivu se opět vyskytují dubletně, např. *zemňed'elstvi/zemňed'elstvi, učení/učení*. V dativu jsme zachytili pět výrazů, všechny zkrácené (*mláceňi, spopelňeňi, kantorováňi, spíváňi, kupováňi*). V akuzativu jsme zachytili 59 zkrácených výrazů (např. *náradí, hospodářství, virozumňeňi*) a 19 nezkrácených výrazů (např. *nádobí, povlečeňi, pečeňi*). Ve vokativu jsme nezachytili žádný doklad, v lokálu potom z celkového počtu 34 výrazů bylo 17 nezkrácených (např. *soustředění, náboženství, zemňed'elstvi*) a 17 zkrácených (např. *združeňi, klenotňictvi, vosvobozeňi*). Posledním sledovaným pádem byl instrumentál, u kterého jsme zachytili deset výskytů, z nichž zkrácených bylo osm (*náradim, povoleňim, viznamenáňim, námňeššim, příčestim, narozeňim*), výraz *náboženství/náboženstvím* se vyskytuje dubletně. V nezkrácené podobě jsme zachytili výraz *zelím*.

V dalších vzorech jsme zachytili krácení následujících výrazů: jeden výskyt v lokálu pl. *na těch kozincich*, jeden výskyt nominativu sg. *hlavňi vedouci*, devět dokladů genitivu pl. (např. *celá ta masa lidí*), jeden výskyt instrumentálu sg. *maj pot paži noti*, jeden výskyt genitivu sg. *místo nudli*, jeden výskyt genitivu sg. *podle housli* a 27 zkrácených dokladů výrazu *paňi* (20 v nominativu, tři v genitivu, dva v akuzativu a dva v instrumentálu). Pro srovnání uvádíme, že v devíti případech zůstal výraz *paňi* nezkrácený (vždy v nominativu).

e) skloňování adjektiv

	počet výskytů	zkráceno	nezkráceno
koncové <i>-í</i> adjektiv	633	378 (59,72 %)	255 (40,28 %)
skloňování adjektiv (<i>-ím, -ích</i>)	55	51 (92,73 %)	4 (7,27 %)
celkem	689	429 (62,26 %)	260 (37,74 %)

Tabulka 11: krácení *i* u adjektiv

V této části sledujeme krácení *-í* u adjektivních tvarů, které rozdělujeme na krácení koncového *-í* adjektivních tvarů a krácení adjektivních tvarů zakončených na *-ím* a *-ích*. Z celkového počtu 633 možných pozic adjektivních tvarů s koncovým *-í* jsme jich zaznamenali 378 zkrácených a 255 nezkrácených. Co se týká krácení *-í* před koncovou

souhláskou, zachytili jsme 55 výskytů, z toho 51 zkrácených (např. *evangelickim, hořejším, točitim*) a čtyři nezkrácené (*točitím, národňím, rodiním, minulím*).

f) skloňování zájmen

	počet výskytů	zkráceno	nezkráceno
koncové <i>-í</i> zájmen	570	466 (81,75 %)	104 (18,25 %)
skloňování zájmen (<i>-ím, -ích</i>)	92	88 (95,65 %)	4 (4,35 %)
celkem	665	554 (83,31 %)	111 (16,69 %)

Tabulka 12: krácení *i* u zájmen

Stejně tak, jako u skloňování adjektivních tvarů, jsme zachytili krácení *i* u zájmenných tvarů. Možné pozice krácení vokálu *-í* opět sledujeme u koncového *-í* a u *-í-* před koncovou souhláskou (*-ím, -ích*). Z celkového počtu 92 výskytů jsme zachytili 88 zkrácených výrazů (např. *tím, nějakim, takovim*) a čtyři nezkrácené výrazy: *ňím* (2), *tím* (2).

g) časování sloves

	počet výskytů	zkráceno	nezkráceno
1. os. sg. (<i>-ím/-im</i>)	274	268 (97,81 %)	6 (2,19 %)
2. os. sg. (<i>-íš/-iš</i>)	16	2 (12,50 %)	14 (87,50 %)
3. os. sg. (<i>-í/-i</i>)	76	51 (67,11%)	25 (32,89 %)
1. os. pl. (<i>-íme/-ime</i>)	24	10 (41,67 %)	14 (58,33 %)
2. os. pl. (<i>-íte/-ite</i>)	9	0	9 (100 %)
3. os. pl. (<i>-í/-i</i>)	0	0	0
celkem	399	331 (82,96 %)	68 (17,04 %)

Tabulka 13: krácení *i* při časování sloves

Dále sledujeme krácení v jednotlivých tvarech sloves. V 1. os. sg. jsme zaznamenali celkový počet 274 výskytů, kdy kmenotvorné *-í-* bylo zkráceno v 268 případech. Nejčastěji se jednalo o slovesa *nevím* (116), *vim* (53), *misim* (40) a *musim* (12). V nezkrácené podobě jsme zachytili šest výrazů: *musím* (2), *se divím* (2), *dokončím* (1) a *vidím* (1). Ve 2. os. sg. jsme zaznamenali celkem 16 výskytů, zde naopak převažovala nezkrácená podoba: *víš* (7), *neumíš* (2), *musíš* (2), *nesmíš* (1), *mislíš* (1) a *nevíš* (1). Zkrácená podoba se vyskytla pouze ve dvou dokladech: *bréčíš* a *vidíš*. Ve 3. os. sg. jsme zaznamenali 76 výskytů, převažovala zkrácená podoba v 51 výskytech (např. *neňi, líbi, nechodí*) a 25 výskytů jsme zaznamenali v nezkrácené podobě: (např. *zdobí, umí, spí*). V 1. os. pl. jsme zachytili 24 výskytů, ze

kterých deset bylo zkrácených: *musíme* (2), *nechodíme* (2), *scházíme* (1), *pustíme* (1), *chodíme* (1), *skoušíme* (1), *lušíme* (1), *koupíme* (1) a 14 nezkrácených: *musíme* (3), *slavíme* (2), *navečeříme* (2), *pozdravíme* (1), *nevíme* (1), *nevidíme* (1), *snažíme* (1), *chodíme* (1), *zkusíme* (1), *sladíme* (2). Ve 2. os. pl. je důsledně vyslovována nezkrácená podoba: *víte* (5), *umíte* (3), *domluvíte* (1). Ve 3. os. pl. jsme žádný doklad nezachytili, nelze ji tedy komentovat.

h) krácení *í* v deminutivech

	počet výskytů	zkráceno	nezkráceno
<i>prstínek</i>	12	3 (25 %)	9 (75 %)
<i>vokínko</i>	3	3 (100 %)	0
<i>prkínko</i>	3	1 (33,33 %)	2 (66,67 %)
<i>srdíčko</i>	3	0	3 (100 %)
<i>kamínek</i>	2	1 (50 %)	1 (50 %)
<i>bedínka</i>	2	1 (50 %)	1 (50 %)
<i>plotínka</i>	1	1 (100 %)	0
<i>postílka</i>	1	0	1 (100 %)
<i>kamínka</i>	2	0	2 (100 %)
celkem	29	10 (34,48 %)	19 (65,52 %)

Tabulka 14: krácení *í* v deminutivech

Krácení se vyskytlo také v deminutivech, kterým vyčleňujeme samostatnou tabulku. Krácení jsme zaznamenali v deseti výskytech: *prstínek* (3), *vokínko* (3), *prkínko* (1), *kamínek* (1), *bedínka* (1), *plotínka* (1). Tímto oddílem ukončujeme rozsáhlejší oddíl shrnující krácení, které se v našich nahrávkách vyskytlo u vokálů *ú* a *í*.

5.2.5 Dloužení kmenové samohlásky v tvarech substantiv, sloves a adverbíí

V této kapitole probereme tzv. sekundární dloužení kmenové samohlásky v tvarech substantiv, sloves a adverbíí. Dle Jančákových⁴⁰ se za impuls k této změně považuje fonetické dloužení přízvučné slabiky v dvojslabičných tvarech, nicméně dnes jde o změnu plně fonologizovanou a spjatou s danými lexémy.⁴¹

U adverbíí jsme v našich nahrávkách zachytili dloužení kmenové souhlásky *ó*: *nahóru* (10), *nahóře* (9), *dólu* (3), *dóle* (5) a dloužení samohlásky *á* ve výrazu *vzádu* (6).

⁴⁰ Jančáková – Jančák (2004).

⁴¹ Jančáková – Jančák (2004, s. 36-37).

U sloves jsme zachytili dloužení samohlásky *é*: *bjěžela* (1), *bréčela* (2) a dloužení samohlásky *í*: *chibjel* (1), *viklířili* (1).

U substantiv se dloužení vyskytlo u samohlásky *é*: *céra* (6), *céři* (1), *céru* (1), *chémiji* (1), *Jéžišek* (1), dále u samohlásky *í*: *pívo* (5), *tchiňě* (2), *lížini* (1), *vídeo* (1), *vídea* (1) a u samohlásky *á*: *ráziji* (1), *kápání* (1).

5.3 Rysy charakteristické pro oblast severovýchodočeskou a její úseky

Nyní se dostáváme k rysům, které jsou typické pro námi sledovanou oblast a její úseky.

5.3.1 Bilabiální *w* a jeho kontinuanty

Podle ČJA je odlišná výslovnost hlásky *v* v určitých pozicích významným rysem svč. nářečí. Historicky byla obouretná výslovnost hlásky *w* (která vždy zachovává znělost) běžná po celých Čechách, což dokládají současné nálezy na Zábřežsku. Ve spisovné češtině existuje již pouze labiodentální výslovnost hlásky *v*, nicméně v nářečích se stále objevují obměny bilabiálního *w* a neslabičného *u* (ČJA 5, s. 429). Vzhledem k tomu, že se v našich nahrávkách obě tyto obměny poměrně hojně vyskytují (celkový výskyt bilabiálního *w* v 53 dokladech a neslabičného *u* v 86 dokladech), rozhodli jsme se tento jev podrobněji rozebrat.

Nejprve okomentujeme zachování bilabiálního *w*. To se v našich nahrávkách vyskytlo v 53 dokladech. V devíti případech jsme zaznamenali výskyt na začátku slova: *wopraudu* (2) *wosipalo* (1), *wipravuje* (1), *wono* (1), *wotkládali* (1), *wotpočati* (1), *wono* (1), *wo* (1) (např. *bili wopraudu hodně plni*). V dalších 44 případech se bilabiální *w* vyskytlo v intervokalické pozici. Nejčastěji to bylo ve tvarech slovesa *povídat*: *powidal* (15), *powidala/powídala* (14), *powidali* (2) (např. *v neděli sem si powidala*). U tvarů slovesa *povídat* ještě zůstaneme. V našich nahrávkách se totiž vyskytuje s různou výslovností hlásky *v*. Tříkrát jsme zachytili doklad s neslabičným *u*: *poɯdal* (2), *poɯdala* (1) (např. *tag mňe popat a poɯdal*). Jednou jsme zachytili výslovnost slovesa *povídat* s *-j-* (*tařinek pojdá*) a dvakrát výslovnost *v* podobě *poala* (*tak sem ešře poala*). Podoba s retozubným *v* u tvarů slovesa *povídat* se vyskytuje v 52 dokladech: *powidala* (22), *powidal* (16), *powidá* (8), *powidali* (4), *napovídala* (1), *popovídali* (1). Celkovou konkurenci bilabiálního a retozubného *w* na začátku slabiky před vokálem demonstruje tabulka č. 15.

	počet výskytů	bilabiální w	retozubné v
výslovnost v na začátku slabiky před vok.	3 717	53 (1,43 %)	3 664 (98,57 %)

Tabulka 15: výslovnost hlásky v na začátku slabiky před vokálem

Další podobou výslovnosti hlásky v je neslabičné μ . To se vyskytuje vždy na konci zavřených slabik. V našich nahrávkách jsme zaznamenali celkem 336 možných pozic na konci zavřených slabik, kde je možná různá výslovnost hlásky v. Z 336 možných pozic jsme zaznamenali 86 dokladů neslabičného μ . To se vyskytuje nejčastěji ve výrazu *vopraudu/wopraudu* (51) (např. *bila vopraudu taková kovová*). Mezi další doklady, které se vyskytují uvnitř slova po vokálu, řadíme tvary slova *pejřauka* (2), *bouslauski* (1) a *staute* (1). Dále se vyskytují doklady uprostřed slova po vokálu o: *prouřislo* (4) – zde zmiňujeme, že informatorka dodává, že zná také variantu tohoto výrazu s retozubným v, ale dodává, že u nich se tomuto nástroji říkalo takto (*a tak sme si ud'eáli, mi sme říkali, prouřislo, vono se tomu prej říká povřislo, ale mi sme říkali prouřislo*). Dále se po vokálu o vyskytuje výraz *zrouna* (1) a již výše zmiňované tvary výrazu *povídát*: *pouďal* (2) a *pouďala* (1). Zvláštním případem je neslabičné μ ve splývavé výslovnosti výrazu *douxi* (*každou ned'eli chod'ili, říkali, že dou douxi*), tento výraz informatorka používá ještě dvakrát, když vysvětluje, co výraz *douxi* znamená, v těchto případech už ale není výslovnost splývavá. Neslabičné μ se vyskytuje ještě na konci slova po vokálu i/i: *nejdřiū/nejdřiū* (14) a *dřiū/dřiū* (6). Na konci zavřených slabik se v konkurenci s neslabičným μ vyskytuje i retozubné v, např. ve výrazu *první/první* (48) a neznělé f, např. *d'efčata* (12), *dřif* (9) nebo *nejdřif* (5). Celkové počty konkurence $\mu/v/f$ na konci zavřených slabik zachycuje tabulka č. 16.

	počet výskytů	neslabičné μ	retozubné v	neznělé f
v na konci zavřených slabik	336	86 (25,6 %)	166 (49,4 %)	84 (25,0 %)

Tabulka 16: Výslovnost hlásky v na konci zavřených slabik

Zaznamenali jsme také neznělou výslovnost retozubného v jako f v důsledku regresivní asimilace znělosti po souhláskách. Z celkového počtu 824 možných pozic jsme jich zaznamenali 324 v neznělé podobě s výslovností f. K této podobě znělosti docházelo nejčastěji u předložky v, a to v celkem 175 případech (*f každim baráku, f kamnech, f pátek*). Předložka v se vyskytuje dubletně, v neasimilované podobě jsme ji zaznamenali 123krát (*v tech sandálech, v sedum hod'in, v bronzovim pásnu*). Mezi další případy, u kterých proběhla regresivní asimilace znělosti po souhláskách, patří např. doklady *fšechno* (81) nebo *fšechni*

(23). Oba tyto doklady se vyskytují dubletně: výraz *všechno* jsme zaznamenali v devíti případech, *všichni* v osmi případech. Regresivní spodobu znělosti po souhláskách zobrazuje tabulka č. 17.

	počet výskytů	retozubné <i>v</i>	<i>f</i>
regresivní spodoba znělost po souhl.	824	500 (60,68 %)	324 (39,32 %)

Tabulka 17: regresivní spodoba znělosti po souhláskách

5.3.2 Počáteční *i-/í-* místo *ji-/jí-* a *e-* místo *je-*

V našich nahrávkách byly podoby s počátečním *i-/í-* místo *ji-/jí-* zaznamenány pouze dvakrát. Jednalo se o výrazy *inak* místo *jinak* a *i* místo *ji*. Varianta *inak* byla zaznamenána pouze jednou, zatímco varianta *jinak* se vyskytla v celkem 81 případech. Pro srovnání, ČJA zkoumal výraz *jiný*, přičemž variantu *iný* zaznamenal na téměř celé severní polovině Čech (bez Mladoboleslava), na užším jihozápadním okraji jihozápadočeského nářečí, dále ve východomoravských nářečích s přilehlým Holešovskem a Kroměřížskem a v celém Slezsku (ČJA 5, s. 360).

Zánik počátečního *j-* ve slabice *je-* jsme zachytili u výrazu *ještě*. Ten se v našich nahrávkách vyskytuje dubletně, přičemž převažuje výslovnost ve tvaru *eště* (186krát), zatímco *ještě* je vysloveno 28krát. ČJA rovněž zkoumá výraz *ještě*, který na zkoumaném území zachytil převážně v podobě *eště* (ČJA 5, s. 366).

5.3.3 Depalatalizace ve skupinách *bě, pě, mě, vě*

ČJA uvádí, že nejpočetnější doklady depalatalizace ve slabikách *bě, pě, mě, vě* pocházejí ze svč. nářečí (ČJA 5, s. 334). V našich nahrávkách jsme depalatalizaci ve slabice *vě* zaznamenali ve dvou případech: *slavej* a *zdravej* (*některi takhle mne zdravej*). Ostatní případy (celkem 355 možných pozic) jsou vyslovovány s rozloženou jotací. Nejčastější doklady zahrnují *právje* (83), *vječinou* (45) a *dvje* (41).

V dalších skupinách jsme depalatalizaci nezaznamenali a všechny možné záznamy jsou vyslovovány s rozloženou jotací.

5.3.4 Souhláskové skupiny *dn/dň, nn/ň*

Podle ČJA dochází na většině území ke splývavé výslovnosti ve skupině dvou stejných souhlásek stojících mezi samohláskami. V některých oblastech se však zachovává

geminovaná výslovnost, případně se jedna souhláska vyslovuje delší. Na částech území je zachována skupina *nn/ňň* za původní *dn/dň* (např. *jennou* < *jednou*, *všenni* < *všedňi*), přičemž zdvojená hláska pak bývá následně zjednodušena (např. *jenou*, *všeňi*) (ČJA 5, s. 424, 426). Protějškem této změny je disimilace artikulačního způsobu ve staré i nově vzniklé skupině *nn* > *dn* (např. *Anna* > *Adna*). ČJA zaznamenal tyto změny pouze v mluvě starší generace, kde obvykle fungují jako nářeční dublety k běžně užívaným podobám shodných se spisovným jazykem (ČJA 5, s. 426).

V našich nahrávkách jsme zachytili jeden výskyt gemináty *nn* na místě původního *dn*, a to u výrazu *jennou*. Více k tomuto rysu uvádíme v kapitole 1.2, vzhledem k tomu, že se jedná o rys typický pro náchodský okrajový úsek.

5.3.5 Znělá výslovnost znělých souhlásek v postavení v absolutním konci slova

Dle Utěšeného⁴² v řeči nejstarší generace na některých místech severovýchodní části česko-moravského přechodu dochází k tomu, že se párové znělé souhlásky (*b, d, d', z, ž*) v postavení v absolutním konci slova nemění na příslušné neznělé souhlásky (*p, t, t', s, š*).⁴³ V našich nahrávkách jsme tento rys zaznamenali poměrně hojně, a to u výrazů končících na hlásky *d, d', z* a *ž*. U hlásky *d* byla znělá výslovnost zachována v 25,48 % případů, nejčastěji u výrazů *vod* (*kolimetr vod sebe*), *nad* (*nad silnicej*) a *pokud* (*pokud nebili žně*). Znělá výslovnost hlásky *d'* se zachovala v 33,33 % případů u výrazů *ted'* a *vocad'* (*ted' je doma, pochází vocad'*). Znělou hlásku *z* jsme zachytili v 12,20 % výskytů u výrazů *bez* a *převoz* (*bez učení, na ten převoz*). Znělá hláska *ž* se zachovala v 4,44 %, nejčastěji u výrazů *až, už, diž* (*až budu mít, pak už bil, diž bil na vojně*).

	počet výskytů	znělá výslovnost	neznělá výslovnost
<i>d/t</i>	259	66 (25,48 %)	193 (74,52 %)
<i>d'/t'</i>	15	5 (33,33 %)	10 (66,67 %)
<i>z/s</i>	41	5 (12,20 %)	36 (87,80 %)
<i>ž/š</i>	586	26 (4,44 %)	560 (95,56 %)

Tabulka 18: znělá výslovnost znělých souhlásek v postavení v absolutním konci slova

⁴² Utěšený – Voráč (1960).

⁴³ Utěšený – Voráč (1960, s. 216).

5.3.6 Zánik *h* v souhláskové skupině *hř*

V našich nahrávkách jsme zachytili celkem 18 výskytů v souhláskové skupině *hř*-. Celkem osm dokladů zůstalo neodsunutých, některé z nich se vyskytují dubletně. Jedná se o doklady *hřbitovje*, *hřebik*, *hřeje*, *hřál*, *hřibje*, *hřibjeti*, *pohřep* a *přihřát*. U dalších deseti dokladů odsunutí souhlásky *h* proběhlo. Jedná se o výrazy *řbitovje* (2) a další jednotlivé výskyty: *póřep*, *řebiku*, *řebik*, *pořbenej*, *póřbu*, *póřbi*, *pořbíval*, *řiště*. ČJA se zaměřuje na odsouvání souhlásky *h*- ve skupině *hř*- před samohláskou a mapuje případy *hřeben*, *hříva*, *hřát* a *hřib* (ČJA 5, s. 392). U slovesa *hřát*, které jsme zachytili v našich nahrávkách i my, ČJA uvádí, že odsunutá varianta *řát* je charakteristická pro svč. nářečí a pro Zábřežsko a vyskytuje se dubletně s variantou *hřát*. Na ostatních území je obvyklá pouze variant *hřát* (ČJA 5, s. 392).

5.3.7 Změna *-ct* v *-st* u číslovek typu *jedenáct*

Změna *-ct* v *-st* u číslovek typu *jedenáct* je způsobena disimilací artikulačního způsobu, při které se ve skupině dvou závěrových hlásek (*-ct*) první hláska mění na hlásku úžinovou (*-st*) (ČJA 5, s. 451). ČJA sledoval hláskové rozdíly v zakončení číslovek *jedenáct* až *devatenáct* a zakončení těchto číslovek na *-nást* uvádí jako charakteristické pro Moravu a Slezsko a jako dubletní variantu přesahující do pruhu obcí východních Čech až k Vysokému Mýtu (ČJA 5, s. 451). V našich nahrávkách jsou číslovky této skupiny (celkem 44 případů) vyslovovány důsledně se zakončením na *-ct*: *štrnáct* (9), *dvanáct* (5), *sedumnácti* (3), *štrnácti* (2), *třináct* (2), *patnáct* (2), *sedumnáct* (2), *jedenáctiletku* (2), *dvanáctou* (1), *dvanáctí* (1), *třináctého* (1), *patnácti* (1), *štrnácti* (1), *šestnáct* (1), *sedumnáctiho* (1), *vosumnáct* (1), *osumnácti* (1), *jedenáctiletka* (1), *devatenáctčtrnáct* (1), *vosumnáctky* (1). V šesti případech odpadáva koncové *-t*: *patnác* (3), *jedenác* (1), *čtrnác* (1), *osumnác* (1). ČJA uvádí, že tato výslovnostní varianta je možná prakticky po celých Čechách (ČJA 5, s. 451).

5.3.8 Změny předložek

ČJA mapuje změnu předložky *v* v hlásky *h/ch* před retnicemi, která vznikla disimilací v místě artikulace (ČJA 5, s. 446). Dále mapuje zánik předložek *v*, *s*, *k*, které mají primárně příčinu fonetickou – splývání dvou souhlásek od původu stejných (ČJA 5, s. 446). Uvádí, že změny i zánik předložek jsou již jen nářečními znaky vázanými pouze na mluvu starší generace a dochází k nim v dativu, akuzativu, lokálu a instrumentálu a vyskytují se vždy dubletně s podobou běžnou ve spisovném jazyce (ČJA 5, s. 446). V našich nahrávkách jsme

zaznamenali pouze zánik předložky *s* v konstrukcích *s sebou* (v celkem deseti případech – např. v konstrukci *ještě sem si sebou vezla peřinu* apod.), varianta *s sebou* se nevyskytuje.

5.4 Rysy náchodského okrajového úseku

Při výčtu specifických rysů náchodského okrajového úseku vycházíme z Běliče.⁴⁴ Ten uvádí, že pro nářečí v náchodském výběžku je typickým hláskovým rysem (kromě pevného zachování společných svč. znaků) krajová délka samohlásek, např. v přičestí minulém *sík-síkli* (oproti běžné variantě *sekli*), dále pak tendence ke splývání *ř* s *ž/š*. Pro úplnost dodáváme, že Bělič jako poslední rys typický pro Náchodsko uvádí tvar *krávouch, rohouch, mňestouch* v gen. pl. všech rodů.⁴⁵ Tento rys je však mimo hláskoslovnou rovinu, nijak jej tedy nekomentujeme.

Dále jsme analýze podrobily rysy, které pro Náchodsko zmiňuje Bachmannová.⁴⁶ Ta zmiňuje analogickou délku v adjektivech *šístej, sídmej, vúsmej*, typickou pro Náchodsko a Kladsko a dále výslovnost slabičného *l* s průvodním *e*-ovým vokálem, která se zachovala v podobě *misel* a byla roztroušeně zachycena na širším Náchodsku.⁴⁷ Tyto rysy však nelze rozebrat jednotlivě, vzhledem k tomu, že jsme žádný z výše uvedených rysů v našich nahrávkách nezachytili.

V nahrávkách jsme však zachytili některé rysy, u kterých Bachmannová uvádí, že na Náchodsko přesahují s menší intenzitou. Jedná se o rysy typu *křičal, jennou, tem dobrem a pet*.⁴⁸ Z těchto rysů jsme zachytili podobu *jennou* (srov. také kapitola 5.3.4.), v kontextu *učitel pozval jennou knihaře*. V našich nahrávkách se jednalo o jediný výskyt, ostatních 70 výskytů (*jednou/najednou*) jsme zachytili v negeminované podobě. ČJA uvádí, že na části území se vyskytuje skupina *nn/nň* za původní *dn/dň* (*jennou* > *jednou*) a zdvojená hláska bývá zjednodušena (*jenou*) (ČJA 5, s. 426). V našich nahrávkách jsme však zaznamenali

⁴⁴ Bělič (1972).

⁴⁵ Bělič (1972, s. 233).

⁴⁶ Bachmannová (2007).

⁴⁷ Bachmannová (2007).

⁴⁸ Bachmannová (2007).

nezjednodušenou podobu, u které Bachmannová uvádí, že s menší intenzitou přesahuje právě na námi zkoumané Náchodsko.⁴⁹

5.5 Další rysy

V této poslední kapitole věnující se rozboru hláskoslovných rysů zmíníme další rysy, které se v našich nahrávkách objevily, ale Jančákovi je ve své osnově nevyčleňují a ani se nejedná o rysy, které by byly typické výhradně pro náchodský okrajový úsek.

5.5.1 Záměna *g* za *k*

Mezi další rysy, které jsme zachytily v našich nahrávkách, řadíme záměnu *g* za *k*. V nahrávkách jsme zaznamenali výraz *logál* ve smyslu „malá hostinská místnost“ (*chlapi si zařim sedli do logálu a dali si pivo*). ČJA tento výraz rovněž zaznamenal v poměrně hojném výskytu a uvádí, že se tento výraz překvapivě vyskytuje v celých Čechách a západně od Brna, ale dále na východ se uvedeného výrazu již neužívá (ČJA 5, s. 320).

Dalším výrazem, který jsme zachytili v našich nahrávkách, kde pravděpodobně proběhla změna *k* v *g* je výraz *gór*. Ten však ČJA nekomentuje.

5.5.2 Stahování

V našich nahrávkách se vyskytly doklady několika stažených výrazů. Prvním z nich je adverbium způsobu *ňáko* (19 dokladů), u kterého nastalo stahování *ěja* > *á*, které dokumentuje i ČJA, dle kterého nastalo toto stahování na většině území Čech a z adverbia *ňejak/ňejako* vznikly podoby *ňák* a *ňáko* (ČJA 5, s. 550). Dle ČJA výraz *ňák* pokrývá téměř celé Čechy, ve východní polovině svč. nářečí potom převažuje podoba *ňáko* (ČJA 5, s. 550). V našich nahrávkách se tento výraz vyskytuje dubletně, zachytili jsme 19 podob výrazu *ňáko* a deset nestažených variant *ňejako*. Nestažený výraz *ňejak* se vyskytuje v 34 dokladech, jeho staženou variantu *ňák* jsme nezachytili. Stažení dále podlehly tvary zájmena *ňejakí/ňejaká/ňejaké*: *ňáki* (91), *ňákej* (56), *ňákí* (14), *ňákou* (20), *ňákim* (7), *ňáká* (5), *ňákejch* (4), *ňákiho* (3).

⁴⁹ Bachmannová (2007).

Stažení dále podlehy tvary slovesa *d'elat*. To se vyskytuje ve tvarech *ud'ál* (15), *ud'ála* (4), *d'ál* (3), *d'ála* (2), *ud'áli* (2), *vid'ál* (1), *d'álo* (1), *zad'ál* (1), *ud'álo* (1), *neud'ál* (1), *prod'áli* (1).

5.5.3 Zjednodušování souhláskových skupin

Další změnou, která je v nahrávkách zaznamenána hojně, je zjednodušování souhláskových skupin. Jednotlivé souhláskové skupiny, ve kterých došlo ke zjednodušení, znázorňují tabulky 19 a 20, které zobrazují zjednodušování souhláskových skupin v iniciální pozici a uprostřed výrazu/po předponě. Vzhledem k vysokému počtu jednotlivých změn počty blíže nekomentujeme, pouze uvádíme statistické údaje a příklady v tabulkách.

	příklad	počet výskytů	odsunuto	neodsunuto
<i>js > s</i>	<i>sme</i>	1965	1964 (99,95 %)	1 (0,05 %)
<i>jd > d</i>	<i>deme</i>	30	30 (100 %)	0
<i>vžd > d</i>	<i>dicki</i>	123	90 (73,17 %)	33 (26,83 %)
<i>gd > d</i>	<i>dibi</i>	324	268 (82,72 %)	56 (17,28 %)
<i>jm > m</i>	<i>menuje</i>	22	21 (95,45 %)	1 (4,55 %)
<i>kt > k</i>	<i>kerá</i>	70	12 (17,14 %)	58 (82,86 %)
<i>zj > z</i>	<i>zistili</i>	4	2 (50 %)	2 (50 %)
<i>kv > v</i>	<i>kuli</i>	7	6 (85,71 %)	1 (14,29 %)

Tabulka 19: zjednodušování souhláskových skupin v iniciální pozici

	příklad	počet výskytů	odsunuto	neodsunuto
<i>stl/sl > s</i>	<i>jesli</i>	58	57 (98,28 %)	1 (1,72 %)
<i>kt > k</i>	<i>ňkerí</i>	15	2 (13,33 %)	13 (86,67 %)
<i>tš > č</i>	<i>vječinou</i>	80	78 (97,50 %)	2 (2,50 %)
<i>ts > c</i>	<i>d'ectví</i>	21	10 (47,62 %)	11 (52,38 %)
<i>tt' > t'</i>	<i>přetím</i>	10	10 (100 %)	0
<i>jd > d</i>	<i>nepudem</i>	31	30 (96,77 %)	1 (3,23 %)
<i>kt > t</i>	<i>eletriki</i>	14	9 (64,29 %)	5 (35,71 %)
<i>st > s</i>	<i>šveskoví</i>	70	3 (4,29 %)	67 (95,71 %)
<i>sts > s</i>	<i>novomňeskou</i>	2	2 (100 %)	0
<i>ss > s</i>	<i>rosáhlej</i>	7	6 (85,71 %)	1 (14,29 %)
<i>dd' > d'</i>	<i>od'eleň</i>	3	3 (100 %)	0
<i>zm > m</i>	<i>vemem</i>	7	6 (85,71 %)	1 (14,29 %)
<i>jč > č</i>	<i>pučit</i>	5	5 (100 %)	0
<i>dd > d</i>	<i>vodával</i>	3	2 (66,67 %)	1 (33,33 %)

Tabulka 20: zjednodušování souhláskových skupin v neiniciální pozici

5.6 Shrnutí hláskoslovné analýzy

V hláskoslovné analýze zaměřené na idiolekt nejstarší generace na Náchodsku jsme sledovali tři hlavní skupiny rysů: celočeské rysy, rysy severovýchodočeské nářeční podskupiny a specifické rysy náchodského okrajového úseku. Na základě analýzy nahrávek jsme se pokusili zjistit, které z těchto rysů se v řeči představitelky starších mluvčích zachovávají, které ustupují a které již vymizely.

5.6.1 Celočeské rysy

Úženi $e > i$ bylo ve většině případů zachováno. Z celkového počtu 1187 dokladů byla výslovnost $s i$ zaznamenána v 1170 případech (98,58 %). Diftongizace $y > ej$ byla zachována celkem v 91,49 % případů, nejčastěji v základech slov a v koncovkách adjektiv. Protetické $v-$ před $o-$ se vyskytovalo celkem v 91,44 % případů, nejčastěji bylo zachováno u předložek o a od (99,44 %), u osobních zájmen (99,22 %) a u plnovýznamových slov s předponami $o-$, $od-$ a $ob-$. Nejnižší výskyt protetického $v-$ byl zaznamenán u proprií (17,65 %) a u číslovek (63,04 %). Výslovnost skupiny $sh-$ jako $sch-$ byla ve všech pěti zaznamenaných dokladech vyslovena jako $sch-$. Zánik koncového $-l$ byl zaznamenán ve všech 88 případech, kde se původní koncové $-l$ nevyskytlo. Počáteční $ou-$ za $ú-$ nebylo v našich nahrávkách zaznamenáno, což je v souladu s údaji ČJA, který zmiňuje, že se samohláska $ú$ v iniciální pozici v nářečích diftongizuje méně důsledně. Celkově lze tedy konstatovat, že celočeské rysy se v idiolektu naší informátorky zachovaly velice pevně.

5.6.2 Rysy přesahující středočeskou oblast a rysy společné středočeské a severovýchodočeské oblasti

V tomto případě je situace poněkud rozkolísanější, než u celočeských rysů. První sledovaný rys, výslovnost c , $č$ místo s , $š$ se nezachoval. Všechny pozice, kde by mohla proběhnout změna $s > c$ nebo $š > č$ zůstaly důsledně nezměněny. Druhý rys, zjednodušená skupina $tř-$ za starší $stř-$, nebyl zaznamenán, všechny doklady byly důsledně vyslovovány s výslovností $stř-$. Diftongizace $i > ej$ po c , z , s byla zachována částečně, zaznamenali jsme několik málo dokladů (*cejtit*, *cejtila*, *vozejčki*, *vozejvá*). Krácení vysokých vokálů se zachovalo rozkolísaně. Co se týká krácení vokálu $ú$, v genitivu pl. substantiv se nedochovalo vůbec, v dativu pl. substantiv se dochovalo částečně (57,14 %) a u adverbií *domú* a *dolú* se dochovalo poměrně pevně (80 %). U krácení vokálu $í$ je situace obdobně rozkolísaná.

Sledovali jsme krácení v kmeni několika sloves, u nichž se krácení vyskytlo průměrně v 91,62 % případů. Dále jsme sledovali krácení *í* v slovotvorných příponách, u kterých se krácení zachovalo průměrně v 66,67 %, nejčastěji byla krácena přípona *-ičko* a *-inek*. Krácení jsme sledovali také při skloňování substantiv, zejména vzoru *stavení*, u kterých se krátilo v celkem 66,18 % případů. Krácení *-í* u adjektivních tvarů jsme zaznamenali v 62,26 %, u krácení *-í* zájmenných tvarů se krácení zachovalo pevněji, v 83,31 % případů. V obou případech se krácení dochovalo pevněji před koncovou souhláskou než v absolutním konci slov. Dále jsme sledovali krácení při časování sloves, tam se krácení dochovalo v celkem 82,96 % případů, téměř důsledně (97,81 %) byly kráceny tvary sloves v 1. os. sg., nejméně naopak v 2. os. sg. (12,50 %). Poslední skupinou, u které jsme sledovali krácení bylo krácení *í* v deminutivech. Vzhledem k tomu, že jsme v tomto případě zachytili jenom několik výskytů deminutiv jak v zkrácené, tak v nezkrácené podobě, nelze jej tedy generalizovat. Poslední rys, který jsme sledovali v rámci této skupiny bylo dloužení kmenové samohlásky v tvarech substantiv, sloves a adverbii. Tento rys jsme zachytili u několika jednotlivých výskytů adverbii (např. *nahóru*, *nahóře*) a u substantiv (např. *céra*, *céri*). Celkově tedy konstatujeme, že situace u této skupiny je rozkolísaná. Některé rysy této skupiny se zachovaly poměrně pevně (krácení vysokých vokálů), některé částečně (diftongizace *í > ej* po *c*, *z*, *s*, dloužení kmenové samohlásky) a některé vůbec (výslovnost *c*, *č* místo *s*, *š* a zjednodušená skupina *tř-* za *stř-*).

5.6.3 Rysy charakteristické pro oblast severovýchodočeskou a její úseky

Rysy charakteristické pro oblast severovýchodočeskou a její úseky se zachovaly pevněji než rysy předchozího oddílu, nicméně ne natolik pevně jako rysy celočeské. V několika výskytech se zachovala výslovnost bilabiálního *w* na začátku slabiky před vokálem, nicméně ve srovnání s retozubným *v* je procento zachování bilabiálního *w* zanedbatelné (1,43 %). Výslovnost hlásky *v* na konci zavřených slabik jako neslabičného *u* nebo neznělého *f* se však zachovala mnohem pevněji než bilabiální *w* (v obou případech zhruba v 25 %). Částečně se také zachovala regresivní spodoba znělosti po souhláskách (39,32 %). Depalatalizace se zachovala pouze ve slabice *vě*, ale pouze ve dvou výskytech z celkových 355 možných pozic, tedy minimálně. Naopak se překvapivě v poměrně hojném výskytu zachovala znělá výslovnost znělých souhlásek v postavení v absolutním konci slova, kterou Utěšený v roce

1960 označil jako typickou pouze pro mluvu nejstarší generace a pouze na některých místech.⁵⁰ Doubletně jsme zachytili zánik *h* v souhláskové skupině *hř*, naopak vůbec jsme nezachytili změnu *-ct* v *-st* u číslovek typu jedenáct. Zánik předložky byl zaznamenán pouze v konstrukcích *s sebou* > *sebou*.

5.6.4 Rysy náhodského okrajového úseku

Rysy specifické pro náhodský okrajový úsek se zachovaly pouze minimálně, spíše vůbec. Z rysů typických pro náhodský okrajový úsek jsme zachytili pouze jediný výskyt podoby *jennou*.

⁵⁰ Utěšený – Voráč (1960, s. 216).

6 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo prozkoumat hláskosloví nejstarší generace mluvčích na Náchodsku na příkladu idiolektu jedné informátorky. V rámci terénního výzkumu jsme sesbírali více než pět hodin audionahrávek, které byly následně přepsány a podrobeny hláskoslovné analýze. Analyzovali jsme tři hlavní kategorie hláskoslovných rysů: celočeské rysy, rysy severovýchodočeské podskupiny a specifické rysy náchodského okrajového úseku. Naše výsledky byly srovnány se zjištěními uvedenými v Českém jazykovém atlasu.

Celočeské rysy byly v mluvě informátorky zachovány velmi pevně. Úžení $é > í$, diftongizace $y > ej$, protetické v - před o - a zánik koncového $-l$ v přičestí činném sg. mask. byly přítomny ve většině zaznamenaných případů. Výslovnost skupiny sh - jako sch - byla ve všech pěti zaznamenaných dokladech vyslovována jako sch -. Počáteční ou - za staré $ú$ - se v nahrávkách nevyskytlo.

Rysy přesahující středočeskou oblast a rysy společné středočeské a severovýchodočeské oblasti vykazovaly různou míru zachování. Výslovnost c , $č$ místo s , $š$ nebyla zaznamenána, diftongizace $í > ej$ po c , z , s se vyskytla v několika málo výskytech. Krácení vysokých vokálů bylo poměrně časté, zatímco dlužení kmenové samohlásky se objevovalo pouze výjimečně.

Rysy severovýchodočeské nářeční podskupiny vykazovaly jistou variabilitu. Bilabiální výslovnost hlásky w byla zaznamenána, avšak s nízkou frekvencí. Podoba s neslabičným u a neznělým f byla častější. Depalatalizace ve skupinách $bě$, $pě$, $mě$, $vě$ a změny souhláskových skupin $dn/dň$ a $nn/nň$ se vyskytovaly jen zřídka. Rysy specifické pro náchodský okrajový úsek byly zaznamenány pouze minimálně, téměř vůbec.

Závěrem lze konstatovat, že některé tradiční nářeční rysy, zejména vybrané rysy celočeské a některé rysy charakteristické pro severovýchodočeskou nářeční skupinu, se v řeči představitelky nejstarší generace na Náchodsku stále udržují, zatímco jiné již ustupují nebo zcela vymizely (především specifické rysy náchodského okrajového úseku). Sesbíraný materiál poskytuje cenný základ pro další analýzy, například z hlediska tvarosloví či syntaxe, na které nebyl v této práci již nezbyl prostor.

7 Seznam zkratek

N	nominativ
G	genitiv
D	dativ
A	akuzativ
V	vokativ
L	lokál
I	instrumentál
sg.	singulár
pl.	plurál
subst.	substantivum
adj.	adjektivum
adv.	adverbium
v.	verbum
f.	femininum
m./mask.	maskulinum
m. a.	maskulinum animatum
m. i.	maskulinum inanimatum
n.	neutrum
os.	osoba
p.	pád
např.	například
svč.	severovýchodočeský
jzč.	jihozápadočeský
střč.	středočeský
min.	čas minulý
ad.	a další
apod.	a podobně
aj.	a jiné

8 Seznam použité literatury

Citovaná literatura

BACHMANNOVÁ, J.: Česká nářeční skupina. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA](https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ_NÁŘEČNÍ_SKUPINA)

BACHMANNOVÁ, J.: Okrajové úseky severovýchodočeské nářeční oblasti z pohledu celočeského (Na materiálu korespondenční ankety ÚJČ). In: Naše řeč 90, str. 7–19, 2007.

BALHAR, J. a kol.: Český jazykový atlas, V. Praha: Academia, 2005.

BALHAR, J. a kol. Český jazykový atlas, Dodatky. Praha: Academia, 2011.

BĚLIČ, J.: Nástin české dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

Dotazník pro výzkum českých nářečí. Praha: Česká akademie věd a umění v Praze (Dialektologická komise), 1964–1965.

HAVRÁNEK, B.: Nářečí česká. In: Československá vlastivěda III. Praha: Sfinx, s. 84–218, 1934.

Interní materiál pro potřeby nahrávání českých zahraničních společenství (rukopis ÚČJTK FF UK Praha, 2016).

JANČÁKOVÁ, J. – JANČÁK, P.: Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny. Praha: Karolinum, 2004.

JIREČEK, J.: Podřečí východních Čech. In: Časopis Musea Království českého 37, str. 323–345, 1863.

KLOFEROVÁ, S.: Dialekt. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/DIALEKT>

LAMPRECHT, A. a kol.: České nářeční texty. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.

MAZLOVÁ, V.: Strašidla na Náchodsku. In: Naše řeč 33, s. 171-174, 1949.

MUSILOVÁ, G.: Hláskosloví češtiny v Husinci na Střelínsku. Praha: FFUK, 2019 [nepublikovaná bakalářská práce].

Pravidla pro vědecký přepis dialektických zápisů. Praha: s.n., 1943.

Pravidla pro vědecký přepis dialektických zápisů českých a slovenských. Česká akademie věd a umění, Dialektologická komise, 1951.

ŠEMBERA, A. V.: Základové dialektologie československé. Olomouc: R. Promberger, 1864.

UTĚŠENÝ, S.: Nářečí přechodného pásu česko-moravského: hláskosloví. Praha: ČSAV, 1960.

Internetové zdroje

Bohuslavice. [online]. [cit. 2024-07-20]. Dostupné z: <https://www.bohuslavice.com/nase-obec/historie/>

Český statistický úřad. Charakteristika okresu Náchod [online]. [cit. 2024-07-20]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xh/charakteristika_okresu_nachod

Nový encyklopedický slovník češtiny. [online]. [cit. 2024-07-20]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník>

Prostudovaná literatura

BALHAR, J. a kol.: Český jazykový atlas I–V, Dodatky. Praha: Academia, 1992-2011.

BĚLIČ, J.: K české dialektologické terminologii. In: Slovo a slovesnost, roč. 33, č. 2, s. 169–172, 1972.

DEJMEK, B.: Mluva nejstarší generace Hradce Králové. Hradec Králové: Pedagogická fakulta v Hradci Králové, 1981.

CHROMÝ, J.: Protetické v- v češtině. Praha: FFUK, 2017.

JANČÁKOVÁ, J.: Frekvence základních obecně českých hláskoslovných jevů v nářečních projevech. In: Naše řeč, roč. 57, č. 4, s. 183–191, 1974.

MAIEROVÁ, J.: Současný stav mluvy nejstarší generace v lomnickém mikroregionu podkrkonošského okrajového úseku. Praha: FF UK, 2016 [nepublikovaná diplomová práce].

UTĚŠENÝ, S. – VORÁČ, J.: Základní izoglosy severovýchodočeské nářeční oblasti. In: Slovo a slovesnost, 34, 1973, str. 138–145.

Seznam příloh

Příloha 1 – Ukázka transkribovaných nahrávek

Příloha 2 – Vzor informovaného souhlasu

Příloha 1: Ukázka transkribovaných nahrávek

Tak, co byla tvoje první práce?

Práce, nó, tak doma sme museli vodmalička pracovat, tak si pamatuju, že sem choďila zbírat vokurki, a protože jich bilo hodně, tak každej den a poslali mne s košíkem a s pitlem na kole sem jela a nebilo to daleko. A tak sem nazbírala ti vokurki do pitle, ten sem zavázala, přehoďila sem si ho na kole, protože to bilo dámski kolo, tak přes ten, na to sem si sedla, vodrazila sem se, a protože to bilo s kopečka, tak sem jela. Musela sem přejet silnici, ale tenkrát nič nejezd'ilo. A tam bil kopeček a jakorát sem taklen bez nákiho, šlapat, to nešlo, že jo, tak sem to dojela domu. No, a pak sem taki choďila, ehm, naši prodávali ti vokurki a prodávali raní brambori a choďili si tam lidi třeba z Náchoda aj takle pro ti vokurki a to eš'ťe d'eda, ten si je psal, bu'ťto to bila paňi nebo bába a von si je pamatoval a já sem, já sem tam mňela napsáno, to sem eš'ťe neumňela pořádně počitat, ale peňíze sem poznala, a tak mňe napsali na papírek dvje kila, tři kila. To sem se naučila. A pak mňe dali peníze, d'eda, to dištak trošku skontroloval, a tak sem prodávala vokurki a brambori a potom diš sme mlát'ili, mi sme nemňeli skladovací prostori, tagže se mlát'ilo přímo s pole. A to sem choďila, diš sek taťinek třeba ručně eš'ťe, tak sme choďili dva sekáči a tři sme choďili vodebírat a tak sme si ud'eáli, mi sme řikali, prouřislo, vono se tomu prej říká, povřislo, ale mi sme řikali prouřislo, a tak sme si ud'eáli ze dvouch tech takovejch kiťic z vobilí to prouřislo a dicki sme si vzali hrst toho vobilí a svázali a ti snopki sme pak postavili do těch panáku a pak, diš to uschlo, bilo to k mláceňi, tak sme si to dovezli domu a to vozili kluci, voba bráchové a babička to rovnala na fúru, protože mňeli koňe. Tak jeden bil u koňi a druhej to házel na fúru, babička rovnala a přijeli domu a mi sme mlát'ili hnet, tak já sem dávala na štok, se tomu řikalo, z vozu sem rozvázala to prouřislo [smích] a dala sem to mamince na ten štok, nebo to bilo, tam sed'ela nahoře u mlát'ički, tam to dávala do mlát'ički, eee taťinek bil dóle u pitlú a mňeli sme lis samovázaci. To ud'elalo ti šiti slámi a brácha, ješ'ťe neš vodjeli, tak ud'ál takoví lížini aš nahóru na to na púdu nebo na na tu na tej stodole, na ten, na ti prkna tam, a [jméno], sestra, ta to tam vodebírala a rovnala to, a tak sme takhle dicki vimlát'ili celou fúru a to sme museli nahlásit. Tenkrát sme museli nahlásit, gdi budeme mlát'it, protože bilo ješ'ťe slabí vedeňi eletriki, a tak sme se museli střídat. Nesmňeli všichni najednou. Tak todleto sem d'eala. A jinak já sem se snažila ulejvat, já sem dicki zalezla na púdu a tam naši mňeli náki kniški,

ňáki časopisi takle, co jim zas třeba přivezli příbuzní a tak já sem tam dicky si sedla na pítel, na složení, a sedla sem si tam, gde bilo svjetlo. Protože ve střeše bili taki ti průhledni skleňeni tabulki. A tak sem si sedla, gde se svít'ilo, teda gde to bilo svjetli, a tam sem četla, voňi mňe dicky scháňeli a já sem se neozvala [smích]. A tak mňe maminka kolikrát říkala, že sem líná, že [jméno] ráno vstane, upeče buchti, donese je na pole, a já že jako se mňe nechce. No, ale ňejak sem se to naučila.

Ehm, ehm, á co dělali tvoji rodiče?

No tak maminka se moc dobře učila a chtěla bejt učitelka. Jenže nebili peníze, tenkrát to nebilo, to se všechno plat'ilo, a tak bila v domácnost'i, ale naučila se vařit, protože bidleli přes barák vod fari a tak paňi hospodiňe, diš bila uš v takovim vjeku těch patnáct, šesnáct tak gdiš vomarodila sluška, tak tam chod'ila do chl'iva, protože tenkrát na faře mňeli eš'ťe pole a bil tam čeled'ín, sluška, hospodiňe, tagže se hospodařilo, tak tam maminka šla pomáhat a paňi ji vopčas vzala do kuch'ine a vona ji pomáhala vařit. Tak maminka se tam naučila d'elat nudle, pouďala, že musela tak bejt placka tenoučká, abi se přečetli novini. No, já sem to pak taki skoušela, ale já sem přečetla jen velki písmena [smích]. No a tak se tak že jo tak doma pomáhala v hospodářství, na pole a todle fšechno a taťinek, eee, tenkrát chod'ili do školi do štrnácti a von mňel jednadvacátihó února se, mňel narozeňini štrnácti a druhej den uš nešel do školi a šel do učení, cht'el bi bejval bejt eletrikářem, ale na to taki, to se muselo plat'it, tak šel na zed'ňika a hnetka vot prvňihó dne jezd'il s t'ema chlapama a nosil ti, fšechno se to nosilo tenkrát f putnách na záda, na zádech malta, a tak jezd'il, jeden čas jezd'il do Náchoda aš na kole, na kole jezd'il do Náchoda a povidal, že poprvé diš si ves na rameňe tu bedínku s nářadim, tagže jelo ňáki auto a ňejak ho přehlídlo a schoďilo ho do přikopa, no ale ňic se mu nestalo a tak potom uš pozd'ejc na kole nejezd'il, ale zase tadi čekali přet zastáfkou ňegde mezi t'ím Zbiteckim mostem a zastáfkou je trošičku do kopce ta železňice, a tak mňeli vypozerováno, nebil sám, že tam vlak spomalí, a tak čekali na náklad'ák a naskakovali na náklad'ák a jezd'ili takle načerno do Náchoda za pracej ráno brzi, že jo von je ňigdo nevid'el ješ'ťe, no a potom pozd'ejc, diš uš jako si taki víc vid'elával, tak tam bil na biťe a povidali, že dostali k snídaňi černou kávu a rohlik [smích]. No ale to se vipracoval, bil pak štukatér a d'elal právjje v náchockim Beránku, d'elal ti vozdobi takovi ti parád'ňí na tech, na tech balkónech a povidal, že jednou mu trošku upadlo, jestli to bila sádra, nebo ňeco

takovího bílího, tagže to sebral a povídal, už mne bilo hoďně roku, ale takovej sem dostal pohlavek vod mistra, to se nesmí použit, to bi se t'im skazilo všechno. No a tak pak koupili vod rod'iču ten domek a pole, maminka co mňela vjeno, tak to dali rod'ičum. Rod'iče to dali zase svejm d'etem jako vjeno, že jo d'efčatum jako vjeno. No a jinak naši mňeli, dostali, museli jim dávat vejmňenek, tenkrát nebili dúchodi, tak to mňeli napsaní. A eš'ťe co musej, dvoje svadbi museli vi- vipravít á, a pak ješ'ťe mňeli doživotní bidlení a i pórep, že museli to všechno bilo. Já sem ten, to předáňi sem četla, to bilo na kupu stránek a bilo to teda dost náročni, teda mňeli to rod'iče, ten moje, že jo, že dibi vopraudu všechno jim dali, tak jim nič nezbito. Naši nemňeli krávu, ale mňeli tam dva litri mlíka deňe, nezbírali ho, jak se nadojí. To přesně tu vjetu si pamatuju. No a tak taťinek se viučil zeďňíkem a pak diš koupili todlen, vod tech rod'iču, tak hospodařili s maminkou. Nejdřiu mňeli, já nevim asi sedum hektaru jenom, pak přikupovali postupně a pak jak bila, že jo po osumaš'ťiricátim, tak dostali, eee, jak se to menovalo při povinou, povíne jim přid'elili náki pole, tak nešli do jé zé dé, tak mňeli pak asi dvanáct hektaru no, ale taťinek právjě říkal že to pole bili, tadi na hořejšim konci, na tej lechkej a povídal, to je uplňe jiná práce, neš na t'ech kozincich, protože tam sem zasel a pomalu sem si toho nemusel fšimnout a jednu tolik že toho virostlo. No dostali ňegde přid'elenej povinej, povinej, povinej jako ňejakí, museli si to vzít tenkrát, to bilo, no a tak, abi si přivid'elal, tak právjě, eee, že jo, choďil jako zeďňík pomáhat sem tam, tak sem za to bili peňíze a nebo choďil ti, tu eletriku ňegde zapojovat nebo tak, ale vono už bil vopraudu dobrej, že mu s elektrární dali i klíče vod tech trafostaňic, že diš se tadi ňeco stane, tak von moch to jít, tam se na to kouknout a dištak zaříd'it, co bilo potřeba, no.

Ehm, ehm, a čím jsi vždycky chtěla ty být?

Já nevim, já diš sme takhle přemejšleli, tak sem nevjeďela. A pak, diš sem šla do ti, f tej vosmiletce, už se to tak náko chílilo. Mi sme teda jenom do štrnácti choďili do školi, a tak sem podle t'ech spolužaček, tak jedna chtěla jít na pedagogickou do [obec] a jedna na zdravot'ňi sestru. Jenže zdravot'ňi sestra v Náchodě bila s internátem, ten bil na vihlítce tam a naši říkali: „Ješ, aš nat Náchod v noci choďit, to, to ne, a do [obec] do internátu taki ne, seš ješ'ťe mladá, mňesto bi t'e skazilo, tagže ne.“ A tagže budu doma, jenže tenkrát to prej nešlo, tak si je, naši, zavolali do školi, poprvé bili voňi tam, já neim, jesli tenkrát bilo rod'ičofski združení, tak si je zavolali. A řed'itel, tříďňí a pak ten [jméno], co nás mňel na češ'ťinu a na

zemněpis, pak se později stal kňezem, tak ten jim řekl, že mě musej někam dát, jo a eště [jméno] tam bil, to bil matematikář. No tak tam naši jeli a voňi jim řekli, že takle to nejde, že musim něco se naučit, buťto do učeňi, nebo tak, ale protože se prej dobře učim, tagže bich mňela studovat a maminka řikala, no a na co ji to bude? Pak se vdá a stejne to nebude moct d'elat. A tenleten učitel češ'ini ji powidal, a co diš se nevdá, co pak bude pak d'elat? Wona se zarazila, no a tak jim navrhli, ať du na jedenáctiletku, že se vlastně prodlouži ta doba, neš, neš jako se budu rozhodovat. No, jenže já sem bila takovej domovník, řikám, protože neto, fšude se mňe stejskalo, ať sem bila, gde sem bila, se mňe fšude stejskalo. A tak, diš se ros, já sem mňela dobri visvječeňi, tak bich se bejvala dostala asi, eee, fšude, a tak sem si pak vimislela, bila tenkrát založená škola dvouletá pro učitele, na druhej stupeň, matematika, fizika f [obec], a tak sem si pála, no, dva roki to vidržim a matematika, fizika, to se pár, mislela sem si tenkrát, pár vzorcu, to se nebudu muset biflovat, že jo, d'ejepis nebo něco takoviho. No a tak sem si, jako, to sme mňeli takoví předbježní jako, kam bisme asi cht'eli jit, tak sem si to napsala, uš sem začala d'elat otáski s fiziki maturit'ňi a zavolal si mňe ředitel školi a powidal, že mňe doporučeť, ale ať si uvjedomim, že aš tu školu dokončim, tagže budu mit problémi s náboženstvim, že chod'im, to sem se k tomu přihlásila, protože se nás ptali, gdo je vjeřící, gdo chod'i na náboženstvi. Já sem se teda přihlásila, a tag řikali, že budu mít pak pot'íze, že u jiniho povoláňi to tak neberou, ale u pedagogiki jo. No a tak, ať du, a já sem pála, no jo, tak, tak ať du na zemněd'elskou, diš sem ze zemněd'elstvi, a já sem pala, no jo, jenže já nechci na pjat let do [obec], a voňi řikali, teťka založili nástavbu, v [obec] ta škola bila, štiřletá tam bila, účetňictvi jé zé dé. Bilo to zemněd'elská technická škola, obor účetňi evidence a bilo to pro jé zé dé, statki a staňice a v [obec] bila štiřletá, a f tej dobje ji právje převedli a uš tam bila i prvňi nástavba jako po maturit'e, dvouletá, a převedli ji do [obec], no a tak sem si poala, no tak ti dva roki. Tak sem šla do [obec] na tudletu školu. Tam uš sme mňeli jen odborni předmňeti, a tak sem tam pul roku probrečela každej den, ale na ti dva roki teťka nejrači vspomínám, bilo nás osum na pokoji a ze fšema, no uš ňekteri zemřeli, ale se fšema se vídáme, každej rok máme sras a i máme i ředitele živího eš'e, tak za ňim chod'ime vždicki při tom sjezdu. Bili sme tam naposledi f kvjetnu a bilo to moc krásni, a tak všichni sme se našť'ewovali vzájemně, i diš sme bili daleko, tak misim skoro fšechni, že u nás bili a já sem bila i u ňich. No a tak, tak to bilo moc pjekni, protože sme tam mňeli vychovatelku, která nás hoňila, abisme cvičili, tancovali, bavili se a nemňela ráda pleteňi,

povídala, to si nechte, až budete, až budete starí a nebudete moct na nohy, a tak sme museli, mi sme bidleli v zámečku ve [obec] a tři kilometri sme do [obec] dojížděli, a tak to, eee, tak to bilo i takovi zvláštní na tom zámku. A tak sme tam ráno se dicki nasnídali, pak sme šli na vlak a zase sme navečir přijeli, tam sme mňeli večeri, svačinu a vobjed sme mňeli ve škole a, a d'ěšně dobře vařili, já na to ráda vspomínám a jinak sme choďili po parku a museli sme hrabat list'i a takoví ňáki vjeci taki, ale jinak vona nás nuřila, mňeli sme tam takovej kroužek. Eee, spívali sme, koupili sme si stejní trička hñedí a asi tři pári bili f krojích a ti tancovali, ale vona bila asi z Moravi, tak takovi moravski a mi sme mňeli, asi osum nás bilo, chocki kolečko, tak nám [jméno], právje, ta moje sestra, našila červeni sukñe a mňeli sme k tomu bíli trička, a tak sme vistupovali taklen po vesñici, dicki nás ñegde nahnali, misim, že tam nebili moc rád'i, že to, museli sme po vesñici nejdřív projít průvodem a spívali sme, že jo, a to a přišli večir a voñi vječinou přišli, nevím, jesi rád'i, neš se jim to líbilo, nevím. Ale tak sme mňeli takovidle kulturní úderka, sme to mňeli. A básñički a spívali sme, no, fšecho možní a pak sme jednou za tejděn sme dicki mňeli na internát'e f pátek, mi sme tenkrát se učili i v sobotu, a tak sme mňeli f pátek takovi, gdo co umñel, tak tam předvet. No a jednou za mñesíc sme pozvali toho řed'itele a tříd'ñiho a přišli se na nás pod'ívat a pak bila ňáká souťeš takovejch škol, vim, že sme bili v [obec] a že sme, že vibrali s každího ročñíku ñeco, ñeco tam se vibralo, tidleti krojovani, ti tam tancovali, spívali, gde hrál taki na harmoniku a jeden kluk moc heski spíval, tak taki ñeco a vim, že já sem tam s řim jed'ñim klukem spívala Podmoskevski večeri a vihráli sme, tenkrát jako škola sme vihráli pobit f Krkonošich, a tak v roce devatenáct šedesát, máme na to i častušku: v mñesici lednu devatenáct šedesát, eee, vijela parta. Počkat. Eee. Dne třinácteho devatenáct šedesát, veselá parta s načeñim v sroci vijela do hor ližovat, no chata je heská, sluñičko hřeje a stráñ je plná lavorú, vitrvalcúm to vůbec nevaďí, znovu se škrábou nahoru. Tak fšecho, takle sme tam, na to sme mňeli. No a jinak nás uč, tadleta vychovatelka nás nuřila cvičit spartakijádu, tenkrát f šedesátim bila a mi sme, ale uš se to cvičilo rok nebo rok a púl přet'im, ale protože nám v tej dobje uš bilo osumnác, tak sme cvičili za ženi. Menovalo se to Rossévačka, mňeli sme, mňeli sme, eee, modri trenírki, bíli trička a červenou stuhu ve vlasech takovou a červenej šátek a řim sme mávali nad hlavou takovi ti různí. No a mi sme to právje vihráli, bilo nás osum, to bili ti parti po osmi a nás bilo jen vosum na tu spartakijádu, ñegdo nechťel, a tak mi sme místo roscvički, sme na dvoře dicki trénovali tu spartakijádu, pak bili ňáki přehlítki a nás vibrali, že mužem

do [obec], tak sem cvičila na okresní, pak na krajské a pak jsme jeli do [obec]. No a na to ráda vzpomínám, protože jsme prolezli [obec] pěšky tenkrát, že jo, ale viděli jsme toho hodně. Jedna, jedno děťče, kteří tam už někdy bylo, tak říkala, dme se podívat na Betlémskou kapli. A místo Betlémské kaple jsme přišli, přišli na ten, tenkrát to byl park Júlia Fučíka a tam byl ten větší sál a tam byla normálně vtipnější zábava a my jsme koukali, my jsme bili, že jo špinaví, jak jsme chodili, sandály a někdy tady sukne, a tak jsme tam koukali, tam ty dětičky byly, eee, f krásnějších silonovejších šatečkách a no byla to taková vtipnější zábava pro mladí. No ale vono tam byly nějakí vojáci a ti pro nás přišli tancovat, a tak jsme v těch sandálech, jsme si zatancovali a šli jsme, tak jsme pochodili také i [obec] a spali jsme na těch spartakijádňích lehátkách. A tak jsme, v půlnoci sem byla na, u Koruni, na Václaváku jsme jeli na skoušku. Tak jsme to skoušeli, a teď už jsme pak bili na tom nástupišti, tak na nás někdo křičel, už jsme měli jít jako do té brány, že musíme vdejt, že máme svjetlí trenírky, že jsme je měli víckrát asi vypraní, no ale neš se to, už tam někdo se chystal, že to teda jako budou místo nás ale zatím dali povel, a tak jsme tam napochodovali a tak sem cvičila. A ráda na to vzpomínám. To mě říkal právě ten učitel, ten cvičil na, na těch letech sokolských, jak byli, a tak říkal, že to je úžasný pocit, teď celá ta masa lidí jde a pak ti lidé tleskají, bylo to krásné, no. A tak tohleto mám vzpomínky na ten [obec] a tak, tak mám vzpomínky na to, že jsme tam měli i ty praxe různé, chodili jsme na řepu a, a do chléva jsme museli, všechno jsme jako, protože jsme měli, mezi předměty byly nejen ekonomika a účetnictví a tohle a tak ještě chof, organizace a péčování, že jo těch, tak i tohleto jsme měli, jak jsme museli mít nějakou praxi, ale všichni ti kantoři byli takoví jako s provozu, takže nám, tak jsme se nemuseli zas snát tolik břit. Takle nějak, jakože bismě něco četli, voni nám to říkali hodně s praxe a byli bezvadní, a já sem, si pamatuju, že sem teda jako lechce sem jako tu školu uděala a pamatuju se i na tu maturitu. Já mám vlastně vobě maturiti, mám velké, velké na to vzpomínky a tak sem to jednou vyprávěla na Primně, že tam byla nějaká Sauna a tak sem tady, tady, vono tam bylo zrovna tenkrát téma na maturitu, na kterou vzpomínám. Tak sem jim tam zavolala a řekla sem jim to a voni mě pak zavolali. Tak sem tam jela z [jméno] s malou, ta tam byla se mnou. A tak sem vyprávěla v té první maturiti a to sem měla maturovat f úterí a já sem tam f úterí, f pondělí vezla kitky na stoli, že jo. F pondělí začínali maturiti, a protože sem byla zvědavá, tak sem si povídala, počkám tady, co vyleze ten první, jaká je komise, že jo, a jak to berou a to, jenže mezitím se jedna, co měla maturovat, f pondělí zhroutil, a tak tam

přišli řídítel a ještě já nevím gdo, tam přišli a hledali, gdo bi, a diš mne tam vid'eli, tag budeš maturovat dnes, a já sem poala, já nemůžu. Já eš'ťe neumím deset otázek ze zeměpisu. No a přilít tam ten zeměpisář, a říkal, to ani neříkej, že víbjerovej předmět neumíš. No a tak mne sehnal kníški, a tam bili asi nějakí spolužáci, kteří vařili tam děfčata kafe nebo něco, mňeli tam jako vopsluhovat, ti co maturovali něgdi f pátek. A tak mne dicki našli ti, ti tech deset otázek. Já sem, ne že bich se musela fšechno učít, ale, že jo, dicki bila jedna s českejch, jako teda československá a jedna bila zahraniční otázka, že jo, ze zeměpisu. No a tak mne to dicki našli v tech kníškách, a tak já sem se tech deset otázek mezi jednotlivěma předmětama zvopakovala a přečtaf si, kerou sem si vitáhla. Dvacátoudevátou [smích] a bilo jich třicet, tak já t'ěšně, neš sem šla na pořítko, tak sem si vlastně fšechno přečetla, to i dibich se to naučila doma, tak bich to takle neumňela, mne nemohli zarazit, no a tak to dopadlo dobře a přijela sem domu a tam sem mňela na stole napsáno, přit' za námi na seno a uvař si krupicovou kaši. Tak sem si uvařila krupicovou kaši, šla sem za ňima na seno, tam sem jim to teda řekla, že mám po maturitě a navečir přišli děfčata, dvje kamarátky, kteří maturovali na opchod'ni škole v [obec], tenkrát to bila obchod'ni, nebila, nebo jesi to už bila ekonomická, nevím, a přišli jako se mne vismívát, že sem, vjed'eli, že mám druhej den maturovat, tak jak mám strach a to, já sem pala, jo, holčički, já už mám maturitu za sebou [smích]. No a u tídleti druhi maturiti, tenkrát v [obec] bila taková vzorová, vzoroví jé zé dé. A přijel tam na náfš'evu prezident, misim Novotnej, že to tenkrát bil. No a mi sme tam museli ho jít uvítat jako škola, a tag že se maturiti votkládaj. Mňeli sme maturovat vod rána, a tag že budem maturovat aš votpoledne. No a tak sme tam jeli a tak sme, že jo, sme zatleskali, zamávali praporkama a to sme jeli autobusem. No a pak tam přišel, nevím, jesi řed'itel, nebo tříd'ňí, nevím už, a říkal, mňeli sme vibrat deset lid'í na besedu, a tag že pudu na tu besedu a já sem povídala, já nemůžu, já maturuju, to nevaďí, budeš maturovat zejtra, a já sem poala, to nemůžu. Já sem slíbila, že přijedu ráno domu a naši slíbili, že mne, pro mne přídou naprot'í a že mne upečou dort, no, tak prej, diš to je ten dort, tak jesi to s'ihneš, tak bjež. Bilo to tři kilometri vod [obec], tak sem teda bjězela vopraudu a jen sem dobjehla a šla sem na pořítko. No a tak sme v sedum hod'in večir sme pak stáli a mňela sem sami jed'nički [smích]. Tak na [obec] ráda vspominám, na fšecko, na to, bilo to tam moc pjekni, fakt, na to, jak tet'ka třeba se říká vo t'ech internátech, že to neňi nič moc, a tak mi sme tam snat ani ti politiky tolik nemňeli, nevím, líbilo se mne tam a vimohla sem si každej tejden jezďit domú, jezďili sme

za štrnásť dní, ale ja sem jezďila domú. Ja sem tenkrát hrála f takovim smičcovim orchestričku. Tadi to ten, eee, ten, eee, ten pan [jméno], vet tadi, jo, učili sme se u nej na housle, ja sem vod malička sem si vimohla, že budu hrát na housle, ale ja sem, ja sem chťela jediňe kuli tomu, že sem vid'ela, jak d'et'i chod'ej, maj pot paži noti a držej ti housle, to se mňe tak strašne líbilo, tak ja kuli tomudle sem se dala na housle, pak sem trošku litovala, pretože sem, no, bila sem líná a moc sem necvičila, ale jako všechno sem se naučila, ale jediňe d'íki tomu, že ten hudebňík teda vzal šmitec a dicki mňe bouch do hlavi. Jednou sem mňela aš krvavej flek tam, a tak diš sem vid'ela, že teda sem potrestaná, a nebo diš sem moc hejbala, hejbala šmicem, tak mňe dal tajdle špendlíček, a ja diš sem, tak sem se dicki píchla špendlík, do špendlíka [smích]. Tak sem pak ňegdi litovala, ale naučila sem se a bilo to fajn, protože sem se naučila noti a na vosmiletce sem chod'ila do zboru spívat a pak sem eš'ťe za pár let, založil ten, ten pan [jméno], učitel, kerej nás učil na tej vosmiletce, tak založil ženckej pjeveckej sbor. Tam sem chod'ila dvacetštiri let, a tam sem se právje poďivala potom i do zahraňiči. Polsko, Maďarsko, Rakousko, tenkrát západňi Německo eš'ťe, tak se mňe to líbilo. Poznali sme novi lid'i a bilo to nádherni.

Ehm, ehm, a co děláš ted'? V současnosti?

F současnosti se starám vo slepice, vo zahrátku a lušt'im křížofki [smích]. Vařim, peru, uklízim.

Ehm, a, tak se přesuneme ke koničkům, kdyžs načala. Tak už, už jsi mluvila o nějakých koničkách a máš ještě nějaké další koničky?

No, ja si misim, že aňi né. Ja sem mňela ráda to spívání a ráda sem chod'ila i na koncerti, ale tet'ka, diš nemám židli s místenkou, tak už se mňe jako nechce. Ale jinak každej rok z jara a na podzim chod'im na tu filharmoniji [název] a na ten zbor svůj bejvalej. Tet'ka se menuje [název] a von se v roce dva tisící asi rossiřil vo mušskou část. Ja sem chod'ila jen do ženskiho, a tak se mňe to tam moc líbilo a eš'ťe s řema spolupjevkyněma se každej rok scházime, a tak sem jako ráda, mňela sem se s nima sejít u nás, vječinou se scházime na ňejaki kulati nebo púlkulati narozeňini, ale, a jedna ta nás zve každej rok, ale to bil ten kovit, no tak sem to votkládala pořát, no á taki, nevim, jesi se ještě ňáko z jara, diš oňi zas maj, jak eš'ťe chod'ej, hod'ňe to sou i mlačí, chod'ej do práce, tak se jim to třeba taki nehod'i pokaždi. No ale uvid'im, ale vid'íváme se a nebo si zavoláme. Bilo to, bilo to moc fajn vopraudu, eee,

pjkní, kolektif dobrej, protože tam se smazali rozd'ili takovi nejaki, tam šlo, hlavne, abi se dobře zaspívalo, a mi sme bili asi dvakrát, tenkrát bili písne přátelství, jezd'ili sme a dicki sme vihráli okresní kolo, krajski kolo s postupem do celostát'ního a f celostát'ním sme se asi dvakrát, diš já nevim, já nepamatuju přesne, d'efčata už přet'im tam bili, a tak sme se umíst'ili v bronzovim pásmu a pak jednou ve stříbrnim. A to bil velkej úspjech, to se, to bil [jméno] šťastnej, mi sme mu říkali [jméno], tomu dirigentoj, a tak to bil šťastnej. A to sme bili ale misim tenkrát ne už v [obec], to bilo to v [obec] dicki a tam si vspominám, diš se všeci zbori sešli f tom sále, čekali na visletki, tak Moraváci vždicki začali spívat. A to celej sál spíval a to bili samí spjeváci, teřka voňi umnej ti druhi hlasi nahóře, že jo visoki tenori. No bilo to nádherni a dicki sme tam něgde spali. Ješt'e sme se něgde i pod'ivali, tak bilo to fajn. Moc. To bilo pjkní, no a tajdle s řim orchestríčkem taki, to bil houslovej, ale něgdi s námi bilo čelo a basa, podle toho, jak gdo moch, tak si pamatuju, že sme každej rok spívali f kostele první vánoční svátek, votpoledne, d'et'i říkali básnički a spívali koledí a mi sme jim k tomu hráli. A pak sme chod'ili na rúzni schúze, tenkrát vod jednoti na ti vánoční takovi besítki. Mi sme tam vždicki zahráli, pak bila nějaká taková ta, no vječinou to bilo z dárkama, jako Mikuláše nebo něco takoviho, a mi sme tam taki dostali dárki, ale mi sme si mohli vibrat. Bil tam takovej koš a mohli sme si vibrat a já sem si vibrala vždicki kníšku. A tak Stari povjest'i česki mám s toho hraňi [smích].

Aha, aha, ehm, a máš ráda čtení? Čteš ráda?

Moc, ale teřka už, já mám teřka novi voči a já už ke konci sem, i diš sem mňela ti ješt'e stari čočki, tak sem už jako dlouho nevidržela. Už mňe voči boleli a tidleti novi si ješt'e na to nezvikli. Stejne musím nosit brejle a tak mám kupu knížek, mám ešt'e jednu f skříňi, co sem dostala teřka k Vánocum, dicki už sem říkala, už mňe nič nekupujte, já to aňi nebudu, nepřečtu. A tak ešt'e takle vopčas si nákou kníšku vemu a najdu si v tom nákou kapitolu, která se mňe třeba líbila, a tak, eee, tak to ešt'e něco přečtu, ale jako novi a takovi náki kníški, trošku takovi, ne vjedecki, ale takoví popisni, nebo tak, to u toho nevidřim už. A nebo přečtu deset listú a potom najednou zapomenu, co bilo na začátku, diš druhej den se k tomu vracim, tak to musim znova prolistovat. No a tak už teřka bi to cht'elo jenom takovi náki krátki. A to si vspominám na tetu [jméno], protože ta říkala, už mňe nekupujte kníški, už jen nejakej časopis a nebo jenom takovi slaboučki kníški, a takovi spíš detektifku, abi mňe to hnet chitlo

vod začátku. No a takle mne chit ten Francis. Tak já mám vot Francise, misim všichni kníški, protože to bilo slabí, nebilo to drahi, brožovani a na prvních dvouh stránkách t'e to chitlo, že vopraudus musela číst a číst, ašs to dočetla [smích].

Ehm. Hmm. A jak slavíte Vánoce?

No, Vánoce pamatuju si z d'ectví, protože to se tenkrát šlo do chlíva. Museli sme do chlíva, ale jenom tak, taťinek něco hod'íl nebo maminka něco hod'ila kravám, to jo, ale jinak sme choď'ili dávat chleba koňúm. Tak to si pamatuju a mi, zatímco sme bili venku, tak najednou přišel Jéžišek, bil tam stromeček a dicki na něm bili svíčky, dárku sme moc teda nedostávali, ale jinák tenkrát bil přísnej púst, tagže sme jako první chot, pak sme šli, že jo, vid'eli sme stromeček a šli sme ke stolu. Mňeli sme vánočku, koláče a buťto, diž bilo něgdi kakavo, ale málo, protože nebilo f tej válce, tak sme mňeli bíli kafe, pak sme se šli pod'ivat na ti dárečki, no a pak sme mňeli čaj a i nám, d'etem, naši dali asi na žičku punče do toho, diž bil, a nebo rum. A k tomu sme mňeli cukroví, ale toho cukroví bilo vopraudu málo, a jak nás bilo hod'ně, tak každej mňel tak dva tři kouski, jako né mnoho. No ale já sem vječinou dostala kníšku, a tak naši šli asi třeba v deset hod'in spát, protože púlnočni bila aš f pólnoci vopravdu. No a piliňák hřál, teploučko, stromeček už nesvíťil, ale bil tam a já sem si sedla a četla sem a dicki bilo asi štvrt na dvanáct, tak sem je, naši vzbud'ila a šli sme společně na púlnoční. A pak už sme spali. Tak to si pamatuju, to bilo krásni a druhej den sme hráli f tom kostele a přišli votpoledne ti strejcové a teti a něgdi sem i vod nich taki něco dostala. Ale, ale jinak to nebili tak velki dárki, spíš tak, co bilo potřeba, a jakorát takovej si pamatuji dárek vopravdu, jo takle panenku nebo tak, to jo, ale takovej už jako draší dárek sem dostala, diš mňe bilo sedumnáct, dostala sem zlatej prstínek s červenim kaminkem.

Ehm, ehm. A jak jste slavili potom Vánoce, když jsi měla svoje děti?

No tak to, diš bili moc mali, tak to tak moc nešlo, ale diš sem se vdala, tak sme asi dvoje Vánoce slavili u babički a přijeli i [jméno] sestri, a tak sme to slavili tak společně. A pak už, diš sme, ale první stromeček sem mňela hnetka po svatbje za pul roku, sme se sem nast'ehovali, a tak taťinek přives nám na pijoníru, sed'el na stromečku, takovej malinkej stromeček a mám ho i vifocenej. A tak říkal, ať máš na první Vánoce, diš se sem nast'ehujete, na Št'edrej den sme tadi poprvé spali, tak sem mňela malinkatej stromeček a přives i krabičku s vozdobama vánočňima.

Příloha 2: Vzor informovaného souhlasu

Příhláška k účasti

na bakalářské práci **Hláskosloví idiolektu mluvčí nejstarší generace na Náchodsku** a ve výzkumu **Korpus nářeční češtiny**

A. Informace o cílech a průběhu

Cílem obou projektů (**Hláskosloví idiolektu mluvčí nejstarší generace na Náchodsku** a **Korpus nářeční češtiny**), které jsou realizovány v rámci Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, je vytvořit databázi rozhovorů s nářečními mluvčími. Tato databáze má sloužit výhradně k vědeckým a pedagogickým účelům. Účast v této studii nemá pro konkrétní mluvčí žádné individuální přínosy, nicméně nám poskytne možnost lépe porozumět tomu, jak vypadá čeština nářečních mluvčích v současnosti, jaká jsou její specifika apod. Účast v projektu nepřináší větší riziko než běžná každodenní činnost. Cílem studie není zjišťovat individuální schopnosti jednotlivců, ale sledovat typické jazykové chování jednotlivých mluvčích.

Originální audionahrávky budou v původní podobě uchovávány v neveřejné databázi. Můžete udělit souhlas s jejich omezeným zpřístupněním dalším registrovaným badatelům. Audionahrávky jsou určeny k přepisu. Na jejich přepisu se mohou podílet další osoby (především studenti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy), které budou zavázány k mlčenlivosti o osobních a citlivých údajích z nahrávek a budou informovány o neveřejnosti nahrávek. **Anonymizované přepisy** budou uchovávány a **zveřejněny k širokému užívání** pro badatelské a výukové účely. Anonymizace bude spočívat v odstranění všech osobních či citlivých údajů, které se v nahrávkách případně objeví, jako jsou jména, adresy a jakékoliv další údaje, které by mohly vést k identifikaci zúčastněných jednotlivců. Všechna data budou uchovávána po dobu neurčitou.

Účast ve studii je dobrovolná a souhlas s účastí může být do okamžiku dokončení nahrávání kdykoli odvolán. Publikace výsledků analýz uskutečněných s těmito daty bude vždy prováděna tak, aby se vyloučila možnost identifikace jednotlivých účastníků.

Podepsanou *Příhlášku* si ponechává Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, pro své potřeby dostane účastník výzkumu kopii.

V případě jakýchkoli dotazů je možné obrátit se na kontaktní osobu podílející se na výzkumu Vendulu Hrnčířovou.

Děkujeme za spolupráci!

Vendula Hrnčířová
Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK
e-mail: vendula.hrnairova@seznam.cz
tel.: +420 604 385 432

B. Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu a se zpracováním osobních údajů

Potvrzuji, že jsem se seznámil/-a s informacemi o cílech a průběhu projektů **Hláskosloví idiolektu mluvčí nejstarší generace na Náchodsku** a též **Korpus nářeční češtiny** na straně 1 této *Přihlášky* (dále též jen „výzkum“), že souhlasím s účastí své osoby v tomto výzkumu a že souhlasím

– se zpracováním a uchováním základních osobních údajů (jméno a kontakt) ze strany Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, a to pro účely zpracování dat vzešlých z výzkumu, pro účely případného kontaktování z důvodu zpracování dat vzešlých z výzkumu či z důvodu nabídky účasti na obdobných akcích a pro účely evidence a archivace;

– v rámci výzkumu s pořízením nahrávky rozhovoru a s jeho neveřejným uchováváním na zabezpečeném serveru Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze;

– s volným zveřejněním anonymizovaných přepisů audionahrávek pořízených v rámci výzkumu doplněných o věk a další základní údaje pro badatelské a výukové účely.

Dále prohlašuji, že

– souhlasím/nesouhlasím (nehodící se škrtněte) se zpřístupněním původních audionahrávek pořízených v rámci projektů **Hláskosloví idiolektu mluvčí nejstarší generace na Náchodsku** a **Korpus nářeční češtiny** bez anonymizačních úprav, jinak uchovávaných neveřejně na zabezpečeném serveru Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, registrovaným uživatelům a s umožněním jejich dalšího zpracování pro badatelské a výukové účely třetími osobami.

Potvrzuji, že jsem si vědom/-a toho, že mám právo žádat odstranění dat vzešlých z výzkumu, nebo jejich částí, a svých osobních údajů z neveřejné databáze spravované Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze. Jsem si také vědom/-a toho, že jakmile dojde ke zveřejnění dat, není již možné požadovat jejich zneveřejnění (nelze zajistit odstranění všech případných kopií dat u různých uživatelů).

Prohlašuji, že jsem seznámen s právy týkajícími se přístupu k informacím a jejich ochraně podle § 12 a § 21 zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Prohlašuji, že výše uvedené souhlasy poskytuji na dobu neurčitou.

Účastník výzkumu

Jméno a příjmení:

Dne:

Podpis:

Kontakt:

Za Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze

Jméno a příjmení:

Dne:

Podpis:

Kontakt:

Vzor struktury polořízeného rozhovoru

Plán biografického rozhovoru

Tradiční společenství

Tento nahrávací plán vychází z plánu Sali Tagliamonte (2005), který vychází z původního plánu Williama Labova (1973) a jeho různých revizí (Poplack 1989, Poplack & Tagliamonte 1991, Tagliamonte 1997, Tagliamonte 1999, 2005).

Moduly by bylo dobré nahrávat v daném pořadí s tím, že však ponecháváme nahrávanému určitou volnost, pokud sám svůj hovor povede určitým směrem. Pokud budou nějaká témata nahrávanému nepříjemná, tak je spíše omezíme a přejdeme k jiným. Není striktně nutné, aby nahrávaný odpovídal na všechny otázky. Některé otázky jsou vhodnější spíše pro starší generaci, jiné spíše pro mladší generaci. Před samotným rozhovorem je potřeba si dotazník dobře projít a na základě dosavadních znalostí o místu a o nahrávaném ho upravit (například se neptat na věci, které už jsou stoprocentně známé apod.).

A. MÍSTO

1. Tohle místo/vesnice/městečko atd. je moc hezké/zajímavé/příjemné. Jak dlouho tady žijete?
2. Rodiče jsou taky odtud? Odkud vlastně pochází vaše rodina?
3. Proč se sem vaši předkové přestěhovali?
4. Kolik tady vlastně žije lidí?
5. A jací lidé to jsou? Jsou to taky Češi, jako vy?
6. Jak moc se stýkáte s dalšími lidmi z vesnice/městečka? A s kým nejčastěji?
7. Je někdo, s kým byste se chtěl/a vídat častěji, ale nedaří se to? Proč se vám to nedaří?
8. Dneska se často říká, že lidi nemají čas si spolu povídat? Co si o tom myslíte? Je to jiné, než to bývalo?
9. Chodí k vám někdo z městečka/vesnice na návštěvu?
10. Je tady ve vesnici/městečku nějaké místo, kde se spolu lidé scházejí?
11. Myslíte si, že by spolu lidé měli trávit víc času? Jak toho docílit?
12. Co máte na tomhle místě nejraději? A co naopak nemáte rád/a?
13. Jak se to tu změnilo od vašeho dětství?
14. Je tady dost práce?
15. Musí lidi jezdit za prací jinam? Kam?

B. SPOLEČENSKÉ UDÁLOSTI

1. Slyšel jsem, že se tu lidi dřív víc potkávali a družili. Co si o tom myslíte?
2. Fungují tu nějaká sdružení nebo spolky? Fungovalo tu něco takového dřív?
3. Konají se tu nějaké pravidelné akce?
4. Jaké zásadní události se tu v posledních letech staly?
5. Staly se tu něco tragického?
6. Pamatujete si na to, když _____? [např. hořelo, byla válka, záplavy... – podle daného místa]
7. Kde jste byl/a, když _____?

8. Co jste dělal/a, když _____?
9. Jak to zasáhlo vaši rodinu? A jak to zasáhlo vaše společenství?
10. Pomáhali tu lidé odjinud?

C. RODIČE A RODINA

1. Tušíte, jak dlouho vaše rodina žije na tomhle místě, respektive v téhle zemi?
2. Odkud přesně přišli?
3. Pamatujete si sám/sama na to, jak jste se sem přestěhovali? Jaké to bylo?
4. Jak vzpomínáte na dětství?
5. Zlobil/a jste, když jste byl/a malý/malá?
6. Trestali vás za to nějak?
7. Stalo se vám, že vás obviňovali z něčeho, co jste nikdy neudělal/a?
8. Jsou/byli vaši rodiče oba Češi?
9. Jaký je/byl váš táta?
10. Jaká je/byla vaše máma?
11. Co z vás chtěli vaši rodiče mít?
12. Chtěli, abyste tu zůstal/a?
13. Máte sourozence? Kolik jich je?
14. Jaké s nimi máte vztahy? Stýkáte se často?
15. Máte partnera/partnerku? Je to Čech/Češka?
16. A jaké máte další příbuzné?
17. Jak často se vídáte se svým/svou _____? [rodiče, strýcové, tety, bratřenci, sestřenice, děti]
18. Jakým jazykem mluvíte se svým/svou _____? [rodiče, strýcové, tety, bratřenci, sestřenice, děti]

D. VÍRA

1. Je pravda, že česky pořád ještě umíte i díky víře?
2. Jak je to s českými faráři? Odkdy sem jezdí? Pamatujete si některé? Jak dlouho tady působili? Káží česky?
3. Zpívá se v kostele česky? A zpíváte česky doma?
4. Máte nějaké české zpěvníky a kancionály?
5. Modlíte se česky nebo polsky?
6. Vlastníte českou Bibli? Čtete z ní?

E. SOUSEDSKÉ VZTAHY

1. Jací jsou vaši sousedé? Vycházíte spolu dobře?
2. Bydlí tady v okolí někdo, koho nemáte moc rád/a? Proč?
3. Je tady někdo, kdo způsobuje nějaké problémy? V čem to spočívá?
4. Jaké vztahy máte s Poláky?
5. Rozumí místní Poláci česky?
6. Pomáhá vám někdo z místních, když něco potřebujete?
7. Když potřebujete třeba vejčička, zeleninu nebo nějaké ovoce, je tu někdo, na koho se dá obrátit? Kdo?

F. PRÁCE

1. Co byla vaše první práce?
2. Kolik Vám bylo, když jste s ní začal/a?
3. Pamatujete si, kolik jste dostával/a?
4. Co dělali vaši rodiče?

5. Jaký mají podle vás dnešní mladí lidé vztah k práci?
6. Čím jste chtěl/a vždycky být?
7. Co děláte v současnosti?

G. RODINNÁ JÍDLA, ŘEMESLA

1. Různí lidé mají často v neděli sváteční oběd. Máte to taky tak?
2. Co v neděli míváte?
3. Dělalí vám rodiče k jídlu nějaké speciality?
4. Co rádi jedli vaši rodiče a prarodiče?
5. Vaříte rád/a? A pečete? A co?
6. Tradiční recepty často lidi nezapisují a existují různé regionální úpravy. Jak tady děláte vánočku? [nějaké tradiční české jídlo, které tam dělají]
7. Jaká řemesla tu lidi umí? A co uměli? [košíkářství, vyšívání, pletení, ...]
8. Učil/a jste se něco z toho vy?
9. Vyrábí tu lidi ___ pro sebe, anebo to i prodávají?

H. POVĚRY

1. Je tady ve vesnici/městečku nějaký doktor?
2. Chodili lidi dřív k doktorovi, když byli nemocní?
3. Slyšel/a jsem, že lidi dřív víc používali tradiční medicínu, bylinky apod.? Co si o tom myslíte?
4. Co se třeba používalo?
5. Fungují nějaké přírodní prostředky lépe než normální léky?

I. ŠKOLA

1. Je tu v okolí nějaká škola?
2. Jak je to daleko?
3. Chodil/a jste tam?
4. Jakým jazykem se tam učí? Chodí tam i polské děti?
5. Jak škola vypadala, když jste tam chodil/a?
6. Kolik tam tak bylo dětí?
7. Co se vám na škole líbilo?
8. A co jste neměl/a rád/a?
9. Jací byli vaši učitelé?
10. Uměli česky, nebo na vás mluvili jinak?
11. Byli podle vás tehdejší učitelé lepší než ti dnešní?
12. Pamatujete si, že byly ve škole nějaké problémové děti?
13. Co přesně dělali? A co s nimi učitelé dělali?
14. Posílali jste si někdy ve škole psaníčka? O čem?
15. A nachytil/a vás u toho někdy učitel/ka?
16. Na koho ze svých učitelů vzpomínáte nejradši? Proč?
17. Stalo se vám někdy, že se nějaký učitel rozčilil?
18. Proč se to stalo? A co se pak dělo?

J. DOSPÍVÁNÍ

1. Mívali jste hodně domácích úkolů?
2. Kolik času jste tím trávili?
3. Měli jste ve škole nějakou partu?
4. Co jste po škole dělávali?
5. Do kolika jste museli být doma?

6. Zakazovali vám rodiče někdy chodit s někým ven? Proč?
7. Píšete si s někým z Česka?
8. Jaké hry se hrály za vaše mládí?
9. A jakou hudbu jste poslouchali?
10. Pamatujete si nějaký film, který se vám hodně líbil?
11. O čem byl?
12. Znáte nějaké české filmy?

K. KONÍČKY, VOLNÝ ČAS

1. Máte nějaké záliby nebo koníčky? Jaké?
2. Jak jste se k tomu dostal/a?
3. A jak často si na to najdete čas?
4. Máte rád/a čtení? Čtete někdy česky? Vlastníte nějaké české knihy? Čtete něco dalšího česky – noviny, časopisy apod.?
5. Chodíte často na výlety do okolí?
6. Žijí tady v okolí nebezpečná zvířata? Medvědi, vlci?
7. Potkal/a jste někdy medvěda či vlka? Bál/a jste se?
8. Konají se tu nějaké poutě nebo průvody?
9. Jak se tu slaví Vánoce?
10. Jak se tu slaví Velikonoce?

L. NAROZENINY

1. Jak máte ve zvyku slavít narozeniny?
2. Sjedne se celá rodina?
3. A na jakou oslavu vzpomínáte nejraději?
4. Překvapili vás někdy vaši přátelé, když jste měl/a narozeniny? Čím přesně?
5. Zapomněl někdy někdo na to, že máte narozeniny?
6. Slaví narozeniny lidé ve vesnici/městečku společně?

M. CESTOVÁNÍ

1. Máte rád/a cestování?
2. Byl/a jste někdy v Česku? Kolikrát a kde?
3. Kde jste byl/a ještě kromě Česka?
4. Jak často jste měl/a příležitost jet někam pryč?
5. Co nejtípnějšího se vám stalo, když jste cestoval/a?

N. MANŽELSTVÍ, PARTNERSTVÍ

1. Jak jste potkal/a svého manžela/přítele / svou manželku/přítelkyni?
2. Kdy jste se rozhodli, že se vezmete?
3. Jak proběhla žádost o ruku?
4. Pamatujete si, co říkal / jak jste reagovala?
5. Jaká byla vaše svatba? Stalo se něco zvláštního nebo vtipného?
6. Schvalovali vaši svatbu vaši rodiče?
7. Když jste se vzali, bydleli jste sami, anebo u některých rodičů?